

**Univerzita Karlova v Praze**

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Jana Rajnišová

**Srovnání postavení vysídleného německého obyvatelstva po druhé světové válce v Německé demokratické republice a Spolkové republice Německo**

**Comparison of Status of Displaced German Inhabitants after the World War II in German Democratic Republic and Federal Republic of Germany**

**Praha 2015**

**Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Vilímek, Dr. Ph.D**

Poděkování:

Tímto bych velmi ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Tomáši Vilímkovi, Dr. Ph.D za vedení mé práce a poskytování odborných rad a cenných připomínek.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem celou svou diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

.....  
Jana Rajnišová

## **Abstrakt**

Práce „Srovnání postavení vysídleného německého obyvatelstva po druhé světové válce v Německé demokratické republice a Spolkové republice Německo“ se zaměřuje na postavení německého obyvatelstva po nucené migraci z Československa. V první části se práce nejprve zabývá samotným procesem transferu, jeho dobovým teoretickým ukotvením a genezí plánů důležitých aktérů. Následující část se dotýká průběhu vysídlování a problematiky číselného vyjádření rozsahu událostí. Další kapitoly analyzují postavení vysídleného německého obyvatelstva na politické, ekonomické a sociální úrovni v jednotlivých okupačních zónách a obou německých republikách. Práce se zaměřuje na srovnání toho, jak Německo rozdělené na dva státy postupovalo a jak se tyto jednotlivé státy vyrovnaly s příchodem nového obyvatelstva.

## **Klíčová slova**

Odsun, Německo, Německá demokratická republika, Spolková republika Německo, Střední Evropa, integrace, poválečná Evropa, nucená migrace

## **Abstract**

The thesis “Comparison of Status of Displaced German Inhabitants after the World War II in German Democratic Republic and Federal Republic of Germany” focuses on status of German inhabitants forcedly displaced from Czechoslovakia. In the first part is concerned with the process of transfer itself, its theoretical background and the development of plans of different actors. Next part covers the process of the displacement and the case of problematic numerical expression of scale of the process. The following chapters analyze the status of displaced German inhabitants on the political, economic and social level in Allied occupied Germany as well in the latter both German’s republics. The aim is to compare how divided Germany faced the influx of big amount of new inhabitants.

## **Keywords**

Displacement, Germany, German democratic republic, Federal republic of Germany, Central Europe, Europe after WWII, forced migration, integration

## Obsah

1.	Úvod .....	9
1.1	Metodologie .....	10
1.2	Terminologie .....	11
1.3	Struktura práce .....	12
2.	Plány poválečného transferu obyvatel .....	15
2.1	Transfer obyvatel jako způsob politického řešení konfliktů .....	15
2.2	Geneze plánů transferu německého a maďarského obyvatelstva z Československa .....	19
2.2.1	Domácí odboj .....	21
2.2.2	Sudetoněmecký exil v Londýně .....	21
2.2.3	československá exilová vláda v Londýně .....	22
2.3	Postupimská konference .....	25
2.4	Benešovy dekrety .....	27
2.4.1	Dekret č. 33/1945 Sb. ....	29
2.4.2	Dekrety upravující majetkové poměry .....	30
2.5	Transfer jako vyhoštění cizích státních příslušníků .....	31
2.6	Košický vládní program .....	32
3.	Realizace transferu obyvatel .....	33
3.1	Etapy procesu transferu .....	33
3.2	První etapa transferu - tzv. divoký odsun .....	34
3.3	Druhá etapa transferu - tzv. organizovaný odsun .....	37
4.	Problematika vyčíslení .....	44
4.1.1	Problematika tzv. odsunových ztrát .....	51
5.	Transferované obyvatelstvo ve Spolkové republice Německo .....	53
5.1	Situace bezprostředně po překročení státních hranic .....	53
5.2	Rozdíly mezi spojeneckými okupačními zónami .....	55
5.2.1	Francouzská okupační zóna .....	55

5.2.2	Britská okupační zóna .....	56
5.2.3	Americká okupační zóna .....	57
5.3	Politická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva.....	59
5.4	Ekonomická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva.....	64
5.5	Sociální rovina postavení nově příchozího obyvatelstva .....	70
6.	Transferované obyvatelstvo v Německé demokratické republice ...	73
6.1	Situace po překročení hranic v sovětské okupační zóně .....	73
6.1.1	Odlišná terminologie označující nově příchozí obyvatelstvo.....	76
6.2	Politická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva.....	77
6.3	Ekonomická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva.....	80
6.4	Sociální rovina postavení nově příchozího obyvatelstva .....	85
7.	Závěr.....	87
8.	Seznam literatury .....	94

## **Seznam použitých zkratk**

**AG** Ackermann Gemeinde

**BHE** Bund der Heimatvertrieben und Entrechteten

**BVFG** Bundesvertriebenengesetz

**CDU/CSDU** Christlich Demokratische Union Deutschlands/ Christlich-  
Soziale Union

**CRX** Combined Repatriation Executive

**DP** Deutsche Partei

**FDP** Freie Demokratische Partei

**LAG** Lastenausgleichsgesetz

**SED** Sozialistische Einheitspartei Deutschlands

**SG** Selier Gemeinde

**SHG** Soforthilfegesetz

**VdL** Verband der Landsmannschaften

**WG** Witikobund

**ZvD** Zentralverband vertriebener Deutscher

**ZVU** Zentralverwaltung für deutsche Umsiedler



# 1. Úvod

I po téměř 70 letech témata nucených migrací německé a maďarské národnostní skupiny z Československa a dekretů prezidenta Beneše stále rezonují českou společností. Skutečnost, že v rámci diskuzí jsou témata stále živá, dokazují například první přímé prezidentské volby v roce 2013, kdy se téma sudetských Němců a tzv. Benešových dekretů stalo součástí předvolební kampaně. Pokud se podíváme na historiografii, tak po roce 1989, kdy došlo k většímu otevření tématu na vědecké úrovni, došlo ke vzniku mnoha prací, které se tématem zabývají.<sup>1</sup> Avšak bližší zkoumání ukazuje, že se většina literatury zaměřuje zejména na vlastní proces poválečné nedobrovolné migrace, události v Sudetech, témata spojená s pozdějším doosídlováním opuštěných míst v pohraničí, či téma legality a nelegality událostí a jejich právní platností. Práce, které se zabývají osudy migrantů, se pak zaměřují na jejich individuální osudy, velmi často za použití metody oral history, avšak studium jejich postavení jako specifické sociální skupiny v rámci nové společnosti, do které byli nuceně transferováni, je v rámci odborné literatury zastoupeno pouze velmi omezeně.

Předmětem této práce je srovnání postavení vysídleného obyvatelstva v západních spojeneckých okupačních zónách, kam spadá americká, britská a francouzská okupační zóna, které posléze společně vytvořily Spolkovou republiku Německo a v sovětské okupační zóně, ze které byla vytvořena Německá demokratická republika. Všechny tyto okupační zóny byly vystaveny poválečnému přísunu nezměrného množství nových obyvatel a jejich reakce na tento přísun se v určitých ohledech shodovaly, ale také od sebe odlišovaly. Práce se pokusí opovědět na výzkumné otázky zkoumající specifické rysy postavení a přístupu k tomuto obyvatelstvu jako specifické sociální skupině a srovnání tohoto postavení v závislosti, do které okupační zóny se daní obyvatelé po válce dostali. Vymezení časové osy je ohraničeno

---

<sup>1</sup> Vývojem historiografie zabývající se tímto tématem se zabývá ve svém článku Tomáš Staněk. In Staněk, Tomáš. *Německé obyvatelstvo v českých zemích po roce 1945*. 2007, s. 183-203.

obdobím bezprostředně po konci druhé světové války v kontinentální Evropě, kdy začalo docházet k prvním poválečným migračním vlnám až po konsolidaci poválečného uspořádání s výrazným přesahem do první poloviny 50. let.

## 1.1 Metodologie

Jako metoda výzkumu byla zvolena komparace dvou příkladů, a to Spolkové republiky Německo a Německé demokratické republiky, jež se shodují v počátečních výchozích pozicích, kdy po konci války musely vstřebat velký přísun nového obyvatelstva. Práce se zaměří na to, jak byla situace a postavení tohoto obyvatelstva ovlivněna partikulárním výběrem nástrojů a přístupů jednotlivých administrativ.

Při obecném pohledu na použitou metodologii je možné vysledovat, že používání nástrojů komparativní metodologie v jak sociální, ekonomické i politické historii zaznamenalo velký rozvoj zejména od 70. let 20. století. Jejím primárním cílem je způsob zkoumání minulosti a srovnání nejrůznějších fenoménů. Německý historik Hartmut Kaelble ukazuje, že *„pod historickým srovnáním se běžně rozumí systematické srovnání dvou nebo více historických jednotek (od míst, regionů, národů, nebo civilizací, po historické osobnosti), za účelem zkoumání podobností a rozdílů či přibližování nebo oddalování. Přitom nejde pouze o popsání, ale i vysvětlení a rozvoj teorií.“*<sup>2</sup> Přístupy ke studiu historického srovnání nejsou uniformní a zahrnují širokou škálu metod a přístupů, mohou se zaměřovat jak na vybraná časová období, nebo naopak na odlišné historické epochy, mít mezinárodní záběr, nebo se naopak soustředit jen několik regionů v rámci jedné země, či historické osoby a odlišují se také i počtem vybraných případů, které jsou zkoumány. Může se tak jednat o jedno či více případové studie nebo globální analýzy. Samotná metodologie historické komparace pak nabízí také několik typologií, pro

---

<sup>2</sup> Kaelble, Hartmut. *Historischer Vergleich*. 2012, s. 1.

příklad již zmiňovaný Hartmut Kaelbe od sebe rozlišuje analytické srovnání, od vysvětlení historického fenoménu prostřednictvím srovnávací metody rozdílných případů a kontrastního vysvětlujícího srovnání,<sup>3</sup> vedle klasického Millova rozlišení mezi metodou souladu, která se snaží vysvětlit výskyt vybraného jevu v daných případech a metodou rozdílu, která naopak hledá absenci vybraného jevu. Odlišná typologie cílů výzkumu komparativní metody pak rozlišuje následující typy: souběžný výklad teorie, který na základě analýzy několika případů usiluje o potvrzení nebo vyvrácení platnosti vybrané teorie, či makrokauzální analýzu, která vytváří a testuje hypotézy a teorie na základě závislosti mezi proměnnými v různých případech, a kontrast kontextů, který se zaměřuje na hlubokou analýzu daného souboru příkladů a jehož cílem je zdůraznění specifických rysů vybraných případů.<sup>4</sup>

Pokud bychom se pokusili zařadit metodologii použitou v této práci do nastíněných typů, bude se nejvíce přibližovat Kaeblově analogické analýze, Millově metodě rozdílu a cílem práce bude kontrast kontextů, kdy se práce pokusí nalézt shody, odlišnosti a jiné specifické rysy vybraných příkladů. Samotná komparace případů bude prováděna na srovnání tří úrovní postavení daného obyvatelstva a to konkrétně na politické, ekonomické a sociální rovině. Práce se zaměří na použití různých nástrojů, zejména na studium právních úprav týkajících se transferovaného obyvatelstva či statistická data.

## 1.2 Terminologie

Pro poválečné události, které vyústily v nucenou migraci německého a maďarského obyvatelstva a dále těch, kteří byli označeni za kolaboranty a zrádce, nepanuje v používané terminologii shoda. V češtině jsou nejčastěji používány termíny odsun, vyhnání nebo vysídlení, které s sebou ovšem nesou normativní konotace. Ovšem i v německé odborné literatuře nepanuje jednotná

---

<sup>3</sup> Kaelble, Hartmut. Op. cit. s. 2 – 3.

<sup>4</sup> Karlas, Jan. Komparativní případová studie. In Drulák, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. 2008, s. 65 – 67.

shoda na použité terminologii popisující tyto události. Nejčastěji je možné se setkat s termíny *Vetreibung*, *Transfer*, *Austreibung*, *Abschub* nebo *Aussiedlung* či *Flüchtling*. Pro účely této práce byl proto zvolen termín *transfer*, jako čistě analytický termín vyjadřující významnou a nedobrovolnou migrační vlnu z poválečného Československa do německých okupačních zón. Odlišné termíny se v práci budou objevovat v citacích jiných autorů, kteří dané termíny používají, a dále termín *odsun* bude použit pro již ustálené označení etap transferu, které se dělí na tzv. *divoký* a *organizovaný odsun*.

Samotný transfer se týkal německého a maďarského obyvatelstva a dále pak zrádců a kolaborantů. Ačkoli se první kapitoly zabývají samotným procesem transferu všech těchto skupin obyvatel, z důvodu orientace jádra celé práce pouze na německé obyvatelstvo, bude tato skupina zdůrazňována úkor ostatních, avšak tato redukce nevede k tomu, že by se dané události a přijatá rozhodnutí netýkaly i ostatních skupin. Pozdější kapitoly pracují s termínem nově přichozí obyvatelstvo, který vyjadřuje různorodost obyvatel, kteří se po konci války dostali na území Německa, a současně k nim bylo ze strany oficiálních institucí přistupováno stejně a nebyl mezi nimi vytvářen žádný významný rozdíl.

### **1.3 Struktura práce**

První kapitola se zabývá úvodem do samotného tématu transferu a pokusí se nastínit dobový kontext. Nejprve se zaměří na koncept transferu obyvatelstva jako způsobu politického řešení konfliktů a konfliktních společností, jeho teoretického ukotvení a historického použití v mezinárodní politice. Kapitola se posléze přesune ke genezi plánů poválečného transferu obyvatelstva z Československa, představeny budou klíčoví aktéři, kteří měli vliv na finální tvorbu rozhodnutí. Opomenuta nezůstanou klíčová rozhodnutí a přijaté dokumenty, které legalizovaly celý proces transferu německého a maďarského obyvatelstva z poválečného Československa.

Další část práce představí samotný proces poválečného transferu, jeho etapy s jejich specifiky a posléze se zaměří na problematické téma vyčíslení obyvatel dotčených poválečnými transfery. Pro dobré pochopení hloubky a rozsahu událostí je početní vyjasnění klíčovým tématem, neboť bylo mnohdy použito v politickém boji. Jak kapitola ukáže, přesné vyjádření není možné, neboť mnoho dat není známých a zjištěných a stanovené propočty jsou často stanovovány na základě odhadu. Známa jsou tedy pouze přibližná data, na která se nelze zcela spoléhat a která otvírají řadu nejasností. Radikální řešení v podobě rezignace na jakoukoli snahu početního vyjádření rozsahu událostí transferu by ovšem nemělo být řešením, protože je důležitým ukazatelem rozsahu a hloubky události a celkového fenoménu poválečných migračních přesunů ve střední a východní Evropě, ačkoli možné stanovit je jen přibližné početní vyjádření.

Další část práce se zaměří na postavení vysídleného obyvatelstva v západních spojeneckých okupačních zónách a Spolkové republice Německo. První část se zabývá složitou situací po překročení hranic a zaměří se na rozdíly mezi jednotlivými okupačními zónami. Tematicky se soustředí na tři roviny postavení nově příchozího obyvatelstva, na politickou, ekonomickou a sociální rovinu.

Analogicky se další část zaměří na sovětskou okupační zónu a Německou demokratickou republiku a situaci nově příchozího obyvatelstva po překročení hranic, přičemž akcentována bude zejména odlišná terminologie používaná mezi sovětskou okupační správou a západními spojeneckými zónami. Dále se práce zabývá politickou, ekonomickou a sociální rovinou postavení nově příchozího obyvatelstva v této oblasti.

Cílem této práce je analýza situace a postavení německého obyvatelstva, které bylo po druhé světové válce nedobrovolně transferováno ze svých domovů, a které dříve tvořilo významnou část české společnosti, neboť tento poválečný transfer ve svém důsledku znamenal, „... *že soužití mezi těmito dvěma národy – sudetskými Němci a Čechy – dospělo po dlouhém a často bouřlivém období sedmi a půl století ke svému konci. Od doby*

*Přemysla Otakara I. (1200) hráli Němci důležitou roli v Českém království a v mnoha ohledech přispěli k materiálnímu a kulturnímu bohatství svých bývalých spoluobčanů. V důsledku chyb svých vůdců a řetězu historických událostí byli nuceni opustit zemi svých předků, svůj domov, aby se již nikdy nevrátili.“*

5

---

<sup>5</sup> Sládek, Milan, *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. 2002, s. 151.

## 2. Plány poválečného transferu obyvatel

### 2.1 Transfer obyvatel jako způsob politického řešení konfliktů

Události první světové války a rozpad velkých monarchií na evropském kontinentu vedoucí ke vzniku nových republik otevřelo téma národnostních menšin, neboť představa národního státu v etnicky smíšené Evropě kolidovala se snahou o jasné stanovení hranic podle etnických linií. Uplatněný wilsonovský princip práva národů na sebeurčení byl zkombinován s přístupem konstituování národních států na úkor poražených ústředních mocností. Téma menšin a jejich práv bylo posléze přesunuto na nově vznikající Společnost národů.<sup>6</sup> V té době uplatňovaný systém mezinárodní ochrany etnických minorit pod Společností národů neměl za cíl pouze protekci individuálních práv jednotlivých členů daných minorit prostřednictvím garancí jejich rovnoprávnosti před zákonem a ve skutečnosti, ale také prostřednictvím ochrany skupinových práv v oblastech kultury, náboženství a jazyka. To byl případ i německé minority v nově vznikajícím Československu, která měla na základě mírové smlouvy ze Saint-Germain-en-Laye garantovaný politický status a rovné postavení před zákonem.<sup>7</sup> Garance práv menšin byla jasně specifikována i v první československé ústavě z roku 1920, jejíž šestá hlava se týkala výlučně ochrany menšin.<sup>8</sup>

Avšak meziválečné období a události vyústující v podobě druhé světové války společně s významným vzkříšením nacionalismu po celém světě

---

<sup>6</sup> Pešek, Jiří: 20. století - doba nucených migrací, vyhnání a transferů. In *Dějiny a současnost*. Vol. 24 (2002), No. 1, s. 42 - 47.

<sup>7</sup> Schechtman, Joseph B. *European population transfers, 1939-1945*. 1946. s. 51.

<sup>8</sup> *Ústava republiky československé ze dne 29. února 1920*. 1921. s 38 - 39.

v první polovině 20. století ukázaly tento stav jako nedostačující. Stejně jako konec první světové války ani konec druhé světové války nepřinesl vyřešení národnostních sporů a nedokázal se najít způsob, jak navrhnout teritoriální nastavení v Evropě tak, aby byla problematika minorit eliminována či co nejvíce minimalizována. „V 1946-47, tak jako v 1919-20, téměř nerozpletné promíchání národností, etnických skupin a národnostních frakčních elementů, propojených s existencí národnostních enkláv a dlouze zavedenými minoritními osídleními, znemožnilo nakreslit mapu podél čistě etnografických linií. Minority zůstaly nevyhnutelným elementem stejně jako po první světové válce.“<sup>9</sup>

Problémy související s mnohdy konfliktním soužitím několika odlišných národů v rámci jednoho státu otevřely debatu jak nastalou situaci řešit. V první polovině 20. století byl jedním s debatovaných nástrojů řešení konfliktních společenství i návrh fyzického oddělení jednotlivých skupin obyvatel a to konkrétně v podobě transferu obyvatel, ať již ve formě výměny obyvatel mezi jednotlivými státy, či jen přesunu dané skupiny obyvatel na území jiného státu. Jedním z autorů, který se snažil tento fenomén teoreticky uchopit, byl i švýcarský autor Georges Montanton, který navrhl stanovování hranic států podle etnických hledisek, přičemž sporná etnicky smíšená území měla být vyřešena transferem obyvatel, čímž by byla zajištěna stabilita jednotlivých států. I přes mnohé teoretické diskuze, mezi zastánci výměny obyvatel, kteří používali argumentaci transferu jako nástroje ukončení animozit mezi jednotlivými skupinami a hlavně eliminací hrožících konfliktů v budoucnu, a mezi jejich odpůrci, upozorňujícími jak na morální dilemata, tak na související nespravedlnost i na praktické problémy s vykořeněním daných skupin,<sup>10</sup> byly transfery v první polovině 20. století jako politický nástroj využívány. Argumentem Společnosti národů bylo, že je to „... *cesta ochrany menšin jako celku s tím, že tak bude garantována stabilita států, které*

---

<sup>9</sup> Schechtman, Joseph B., Op. cit., s. 4.

<sup>10</sup> Pro se vyslovovali například Israel Zangwill, Bernard Lavergne, Fridtjof Nansen, Eleutherios Venizelos, Summer Welles, Henry Morgentahu, Jr., Warren Thompson, Stephen B. Jones, Harold Butler, Bernard Newman. Mezi zastánci protikladného stanoviska byli například Erich Hula, Stello Séferiades, John Hope Simpson nebo Joseph L. Kunz. In Schechtman, Joseph B., Op. cit., s. 389 – 395.



nebudou mít záminku k mezinárodním konfliktům pod záminkou ochrany svých ‚trpících‘ zahraničních menšin.“<sup>11</sup> Právě zastánci tohoto nástroje spatřovali ve snaze v etnicky smíšené Evropě o nové stanovení hranic a budování národních států nový zdroj konfliktů a hrozeb války, které by bylo možné do budoucna eliminovat právě prostřednictvím výměny obyvatel.<sup>12</sup> Možná to byla právě zkušenost s hrůzami první světové války, která vedla k ochraně míru jako k nejvyšší hodnotě.

Hlavním precedentem budoucích transferů obyvatel se stala Lausannská dohoda z roku 1923, která se zabývala výměnou obyvatel mezi Řeckem a Tureckem. Hlavním cílem tohoto kroku bylo najít „... způsob jak ukončit turecko-řecký konflikt a jak trvale eliminovat jeho záminku: existenci řeckých a tureckých menšin na území druhého, znepráteleného státu.“<sup>13</sup> I když tato dohoda o výměně obyvatel nebyla úplně tou první, za kterou je pokládána dohoda z Andriapole mezi Tureckem a Bulharskem, jež ovšem nikdy nedošla ke svému naplnění z důvodu vypuknutí první světové války, dohoda z Lausanne byla klíčová v tom, že byla později doporučena na jako precedent britskou Královskou komisí v řešení arabsko-židovského konfliktu v Palestině,<sup>14</sup> čímž se stala mezinárodně uznávaným precedentem, neboť i v dalších případech byla používána jako příklad.

Je jistě zajímavé, jak se tento nástroj transferu obyvatel jako politického řešení konfliktních situací objevoval v různých politických režimech. V první polovině 20. století je možné ho vysledovat v politikách, jak nedemokratických tak demokratických režimů. Ať se již jednalo o koncept Výmarské republiky postupného stažení německých menšin, jenž byl později dovedený do extrému hitlerovským režimem v podobě programu spojení

---

<sup>11</sup> Pešek, Jiří. Op. cit., s. 43.

<sup>12</sup> Princip „exchange of population.“ In Houžvička, Václav. *Návraty sudetské otázky*. 2005. s. 248. Nebo také v Lemberg, Hans. Vývoj plánů na vysídlení Němců z Československa. In Kural, Václav a Řezanková, Ivona (ed.): *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*. 1992. s 59 – 69.

<sup>13</sup> Pešek, Jiří. Op. cit., s. 43.

<sup>14</sup> Houžvička, Václav. *Návraty sudetské otázky*. 2005, s. 250.

všech Němců v jednotném národním státě,<sup>15</sup> který dostal organizovanou podobu přesunu německy mluvícího obyvatelstva z oblasti Jižního Tyrolska, na základě dohody mezi hitlerovským Německem a Mussoliniho Itálií.<sup>16</sup> Avšak téma transferu nebylo úplně cizí ani demokratickým státům, které, zejména po konci druhé světové války, snad ještě více než po konci té první, viděly v eliminaci smíšených oblastí i snížení rizika budoucích konfliktů. Jen díky tomuto postoji Velké Británie a Spojených států<sup>17</sup> dostalo vysídlení německé národnostní skupiny z Československa po druhé světové válce na základě Benešových dekretů mezinárodní garanci a legalitu ve formě začlenění tématu do závěrečné zprávy z postupimské konference. „*Zklamání z krachu meziválečné menšinové politiky Společnosti národů, znechucení z německého zneužití zdánlivě skvělého mnichovského řešení problému německé menšiny v Československu (Jakschovi exiloví němečtí sociální demokraté se platnosti 'Mnichova' nechtěli vzdát až do 1942) a samozřejmě šok z porušení mnichovských dohod necelého půl roku po jejich podepsání a zejména rozpoutání druhé světové války přivedl pak zejména po vstupu Sovětského svazu a Spojených států do války spojenecké plánovače k přesvědčení, že stabilitu poválečné Evropy může zaručit jen generální eliminace menšin jako mezinárodně politického fenoménu.*“<sup>18</sup>

Selhání systému Společnosti národů s sebou přineslo i otevření debaty o mezinárodní ochraně etnických minorit, respektive o její nedostatečnosti. Nakonec došlo k jejímu nahrazení principem mezinárodní ochrany lidských práv, kdy došlo k nahrazení ochrany kolektivních práv ochranou práv individuí, jež se od majority liší rasou, jazykem nebo náboženstvím. Argumentem pro systém ochrany individuálních práv bylo, že univerzální práva, na rozdíl od skupinových, či jinak vymezených, se vážou na každého jednotlivce jako na individuum a nikoli na skupinu obývající určité teritorium,

---

<sup>15</sup> Pešek, Jiří. Op. cit., s. 43.

<sup>16</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 6 -16.

<sup>17</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 17.

<sup>18</sup> Pešek, Jiří. Op. cit., s. 45.

a je tak možné odstranit odlišnosti v přístupu jednotlivých států ke skupinám obyvatel, které jsou v případě minorit vázány mezinárodními smlouvami.<sup>19</sup>

Právě skutečnost, že uskutečněné i pouze plánované transfery a výměny obyvatel mezi jednotlivými státy byly součástí mezinárodních mírových smluv a dohod, způsobila, že se otázka přesunů obyvatel dostala do tématu mezinárodního práva. Proběhlá diskuze ohledně (ne)adekvátnosti nucené migrace obyvatel vyústila v její odmítnutí, což bylo formálně zakotveno v zákazu používání transferů obyvatel jako politického nástroje Organizací spojených národů v roce 1962.<sup>20</sup>

Cílem představení této problematiky bylo nastínit dobový kontext a ukázat, že použití transferu obyvatel jako politického nástroje byl dobově přijatelný a byl viděn jako jeden z možných nástrojů, a tak, jak se domnívá Václav Houžvička se „... *prezident Beneš ve svých úvahách o řešení vztahů mezi Čechy a Němci po válce nedopustil ničeho, co by se vymykalo obecně sdíleným představám o poválečném uspořádání Evropy a tehdejším standardům mezinárodního práva.*“<sup>21</sup>

## **2.2 Geneze plánů transferu německého a maďarského obyvatelstva z Československa**

Dramatický závěr mnohasetletého soužití českého, německého a maďarského obyvatelstva v rámci jednoho státního útvaru a vývoj plánů poválečného vysídlení minorit z Československa velmi úzce souvisí s celkovými plány obnovy republiky po skončení válečného konfliktu, kdy ústřední myšlenkou byla obnova Československé republiky v jejích předválečných hranicích. Současně byla otevřena otázka národnostních menšin v tomto obnoveném státu, kdy „*mezi základní maxima plánování*

---

<sup>19</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 19 – 20.

<sup>20</sup> Pešek, Jiří. Op. cit., s. 47.

<sup>21</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 254.

poválečné doby patřilo zhroucení představy o národnostním státu s jeho zřejmě nezvladatelnými menšinami a odtud jediné zbývající východisko: při restauraci vlastního státu vytvořit jej pokud možno jako stát jednotný bez národnostních menšin.<sup>22</sup> Některými autory pak bývá jako klíčový autor myšlenky nucené migrace etnických minorit z Československa viděn tehdejší prezident Edvard Beneš, jež v pohledu některých autorů<sup>23</sup> dokázal díky svým diplomatickým schopnostem přesvědčit spojence o výhodnosti transferu německé a maďarské minority z obnoveného Československa s odkazem na budoucí záruky míru v Evropě. Jak již bylo nastíněno výše, sám Beneš nebyl původním autorem myšlenky transferu obyvatel jako nástroje řešení konfliktů a i v případě Československa, nebyl jediným, kdo debatu o poválečném uspořádání a hlavně budoucím postavení různých etnických skupin otevřel. Jako v případě mnoha jiných událostí, konečná politická rozhodnutí a kroky nebyly dílem pouze jednoho člověka. Ovšem i přes tuto skutečnost, se vede dlouho debata, kdo s ideou poválečného transferu přišel jako první. Mnoho autorů,<sup>24</sup> se shoduje na tom, že přesný vývoj a prvenství ideje transferu není možné přesně detekovat.

V této části se práce bude věnovat třem nejdůležitějším skupinám aktérů, které vytvářely plány poválečného uspořádání a vedly mezi sebou diskuze. Jedná se o londýnskou exilovou vládu v čele s Edvardem Benešem, domácí odboj operující v protektorátu, a stranou nesmí zůstat ani sudetoněmecký exil sociálních demokratů v čele s Wenzelem Jakschem ve Velké Británii. Při pohledu na vývoj plánů je u skupin operujících v londýnském exilu nutné mít na paměti vliv britské strany, konkrétně středoevropské oddělení Foreign Office, jejíž kladná stanoviska umožnila rozvoj plánů poválečného transferu obyvatel.

---

<sup>22</sup> Lemberg, Hans. Op. cit., s. 63. Beneš se svých pamětech hovoří o nutnosti snížení počtu menšin. In Beneš, Edvard. *Paměti: Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. 1947, s. 315.

<sup>23</sup> Dle Jana Křena je to např. R. Hilf. Křen, Jan. *Odsun Němců ve světle nových pramenů*. In Černý, Bohumil, Křen, Jan, Kural, Václav, Otáhal, Milan. *Češi, Němci, odsun: diskuse nezávislých historiků*. 1990, s. 7.

<sup>24</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 246. Nebo také Lemberg, Hans. Op. cit., s. 63.

## 2.2.1 Domáci odboj

Při zkoumání pohledu na skupiny domácího odboje v protektorátu je nutné mít na paměti, že přístup k sudetským Němcům byl pojmán v zásadě politicky – sudetským Němcům byla připisována spoluodpovědnost na mnichovském rozbití republiky, válce, všudypřítomném teroru a snaze o likvidaci českého národa. Sudetoněmecké obyvatelstvo bylo viděno jako jakási „pátá kolona“ jejíž přítomnost může v budoucnu způsobit opakování Mnichova, a proto domácí odboj hledal v zásadě radikální řešení sudetoněmecké otázky. I přes nejednotnost skupin domácího odboje v počátku války v sudetoněmecké otázce,<sup>25</sup> společně s přitvrzujícím terorem okupační správy, zejména po započetí represí po atentátu na Reinharda Heydricha, se všechny přiklonily k možnosti transferu, což posléze vyvrcholilo v nátlaku na londýnskou vládu na radikální řešení poválečného transferu německé minority z Československa.<sup>26</sup>

## 2.2.2 Sudetoněmecký exil v Londýně

Sudetoněmecký exil v Londýně byl reprezentován zejména ústřední postavou sociálně demokratického sudetoněmeckého exilu Wenzlem Jakschem, jenž se stal hlavním partnerem ve vyjednávání s prezidentem Benešem o uspořádání vztahů v obnovené republice. Hlavní nástin plánů sudetoněmeckého exilu o poválečném uspořádání byl nastíněn v Holmhurtské

---

<sup>25</sup> Hlasy varující před používáním stejné logiky jako nacisté se objevovaly například u Informační služby národního odboje, Českého kurýra nebo i u komunistů. Kural, Václav. Češi, Němci a řešení sudetoněmecké otázky za druhé světové války. In Vaničková, Edita, Brandes, Detlef, Pešek Jiří. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Jugosláviou*. 1999, s. 64.

<sup>26</sup> Viz diskuze mezi Benešem a ÚVODem od konce roku 1940. Kural, Václav. Op. cit., s. 69. Nebo také Staněk, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: 1918 - 1948 : stud. materiál*. 1992, s. 24 – 26.

deklaraci,<sup>27</sup> která navrhovala po konci války federativní uspořádání střední Evropy, které by plně vyřešilo postavení sudetských Němců. Další Jakschovy plány směřovaly k právu národů na sebeurčení.<sup>28</sup> Ovšem postupný vývoj vedl k postupnému vzdalování plánů československé vlády a sudetoněmeckého exilu a po dlouhých diskuzích, v momentu přijetí varianty poválečného transferu na české straně, se kterou Jaksch zásadně nesouhlasil, došlo k ukončení jakékoli spolupráce.

### 2.2.3 československá exilová vláda v Londýně

Londýnský exil v čele s prezidentem Edvardem Benešem prošel několika etapami vývoje úvah a plánů poválečného uspořádání. Je nutné vzít v potaz, že se jednotlivé plány a úvahy neobjevovaly v časové posloupnosti, ale mnohdy se objevovaly paralelně a procházely mnoha dílčími úpravami v průběhu svého vývoje. Základním axiomem, ze kterého československá exilová vláda v Londýně vycházela, byla teorie právní kontinuity deklarující všechny události a rozhodnutí přijaté po Mnichovu jako právně neplatné. Z tohoto principu vycházelo i stanovisko nutnosti poválečné obnovy Československa v jeho předválečných hranicích. Ústředním motivem většiny úvah a plánů bylo také určité snížení počtu obyvatel německé a maďarské národnosti v nové republice jako záruka budoucí stability. Příklon Edvarda Beneše k využití transferu je možné vysledovat i v jeho publikacích. Ve své často citované knize *Demokracie dnes a zítra* si všímá neudržitelnosti meziválečné politiky ochrany menšin a vyslovuje se pro to, že poválečné řešení bude muset být mnohem radikálnější a dojít „*k stěhování menšinového obyvatelstva*.“<sup>29</sup> Benešův konečný postoj lze ilustrovat i na příkladu jeho

---

<sup>27</sup> Holmhurtská deklarace bylo programové prohlášení seskupení Treugemeinschaft sudetendeutschen Sozialdemokraten, které sdružovalo představitele sudetoněmeckého exilu ve Spojeném království.

<sup>28</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 270 – 273.

<sup>29</sup> Beneš, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 1948, s. 209.

poválečných pamětí, kde došel k závěru, že „není tudíž jiného východiska, nežli pokusit se přesunem obyvatelstva, prováděným pokud možno všeobecně, slušně a lidsky, počet menšin v cizích státech co nejvíce snížit a zbývající zlomky menšinového obyvatelstva rozumným postupem asimilovat nebo mu nechat plnou vůli dobrovolně se vystěhovat, kam bude samo chtít.“<sup>30</sup>

Ovšem než došlo k tomuto finálnímu rozhodnutí, vzniklo mnoho rozličných úvah, návrhů a plánů. Jeden z prvních plánů nového uspořádání byl nastíněn v tajné depeši doručené ministrem Jaromírem Nečasem do Paříže již v roce 1938. Tento plán počítal, i přes později jinak deklarovanou snahu londýnského exilu o plnou obnovu Československa v jeho předválečných hranicích, s odstoupením určitých pohraničních oblastí Německu, jež jsou téměř výhradně osídleny pouze německým obyvatelstvem, pod podmínkou přijetí dalšího 1,5 až 2 milionů německých obyvatel Německem, přičemž zbývající obyvatelstvo, zejména demokraté a Židé, již by nepředstavovali žádné riziko, by zůstali v Československu.<sup>31</sup> Mezi další koncepce vznikající během války byla i úvaha představená Benešově přednášce v Chatham House, která zahrnovala i vybudování tří německých žup v rámci Československa, kam by bylo soustředěno německé obyvatelstvo a které by zde získalo určitou autonomii. Je podstatné neopomenout, že v této době neměly jednotlivé úvahy podobu konkrétního plánu, ale jednalo se spíše o návrhy budoucího řešení otevřené různým možnostem, přičemž s možnostmi transferu se počítalo spíše v rámci republiky.<sup>32</sup> Postupem ovšem začaly převažovat úvahy o rozsáhlém transferu mimo republiku, ovšem do jaké míry měl na konečné úvahy vliv nátlaku domácího odboje a neshody mezi Benešem a Jakschem, otevírá možnosti pouze ke spekulacím. Jak ve své práci uvádí Jan Křen „Ani tento konečný obrat čs. zahraničního odboje nelze vysvětlit tolikto z lokálních československých poměrů a jen jako výsledek vývoje česko-německého napětí, které se vytvořilo v okupované zemi, Myšlenka transferu, k níž se přiklonila londýnská vláda, byla součástí proudu světového veřejného mínění, který

<sup>30</sup> Beneš, Edvard. *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. 1947, s. 329.

<sup>31</sup> Instrukce Edvarda Beneše pro ministra Jaromíra Nečase. In Churaň, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. 2001. s. 99 – 100.

<sup>32</sup> Křen, Jan. *Op. cit.*, s. 8 – 14.

vznikl na základě rostoucí sumy zkušeností světa s agresí německého militarismu.“<sup>33</sup>

Důležitým mezníkem bylo, že od druhé poloviny války začaly převažovat úvahy o hromadném transferu německého obyvatelstva z poválečného státu, které později dostaly podobu konkrétního plánu. Pro úspěch realizace plánů transferu bylo pro londýnskou exilovou vládu klíčové získání souhlasu spojenců. Zejména Velké Británie, Spojených států a Sovětského svazu. Důležitým mezníkem pro československou exilovou vládu v Londýně bylo proto získání souhlasu britské strany. Již během války převládlo v diskursu britské politiky stanovisko, že národnostní skupiny etnických Němců představují riziko budoucích konfliktů, a proto i britská Foreign Office v interakci s jednotlivými exilovými vládami spolupracovala na plánech nového uspořádání středovýchodní a jihovýchodní Evropy. Důležitým dokumentem pro britský příklon se stalo Mabbottovo memorandum,<sup>34</sup> které stanovovalo, že transfer obyvatel je možný a je v určitých případech jediným schůdným řešením. Pro československou vládu mělo tedy vyslovení předběžného souhlasu britského válečného kabinetu s principem transferu německých menšin ze středovýchodní Evropy do Německa zásadní význam.<sup>35</sup> Souhlas Spojených států Beneš získal osobním jednáním s prezidentem Rooseveltem v červnu 1943, kdy ho informoval, že souhlas ze sovětské strany je po jednání s V. Molotovem již zajištěn a po následné cestě do Moskvy získal i potvrzení souhlasu Sovětského svazu.<sup>36</sup> Dalším důležitým krokem bylo vydání memoranda československé vlády spojencům ze dne 23. listopadu 1944, které konkretizovalo požadavky poválečného transferu. Memorandum obsahovalo zásadní odmítnutí

---

<sup>33</sup> Křen, Jan. Op. cit., s. 30.

<sup>34</sup> Memorandum Johna Davida Mabbotta 'The Transfer of Minorities' byla studie předložena v květnu 1940 britské Foreign Office stanovující přijatelnost přesunu obyvatelstva.

<sup>35</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 280.

<sup>36</sup> Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. In Kural, Václav a Řezanková, Ivona (ed.): *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. 9. října 1992 ve Štiříně u Prahy*. 1992. s. 129. Nebo také ve Kural, Václav. Op. cit., Spojenectví mezi Československem a Sovětským svazem bylo posléze stvrzeno z československo-sovětskou smlouvou z roku 1943.



jakýchkoli úprav státních hranic jako způsobu řešení sporů národnostních menšin a zároveň poukazovalo na přítomnost německé národnostní minority jako na riziko budoucího mírového soužití. Dokument obsahoval i návrh vyčíslení počtu obyvatel, kterých by se transfer měl týkat, přesunuto mělo být asi 1,6 milionu obyvatel, přičemž ti, jež na by území zůstali, jako byli například antifašisté a osoby jinak prokazující loajalitu, neměli garantovanou ochranu jejich menšinových práv. Otázka majetku vysídlených obyvatel se měla zahrnout do kapitoly německých válečných reparací. Reakce spojenců byla i přes nechuť exilové vlády velmi zdrženlivá a snažila se ponechat konečné rozhodnutí až na pozdější dobu.<sup>37</sup>

### 2.3 Postupimská konference

Klíčové postavení závěrečné zprávy z postupimské konference tkví v tom, že ačkoli se v době jejího vzniku předpokládalo, že je pouhým mezičlánkem před uzavřením definitivní mírové smlouvy po konci druhé světové války, zůstala jediným mezinárodně závazným dokumentem, jenž se týká transferu německého obyvatelstva z tehdejšího Československa a Polska.<sup>38</sup> Bez mezinárodní garance a legalizace postupimskou konferencí by transfer obyvatel nebyl nikdy možný, už jen z důvodu, že vítězné státy, jež vytvořily nad Německem okupační správu, dané obyvatelstvo přijímaly. Jádrem samotné konference probíhající v letních měsících roku 1945 byla poválečná rekonstrukce Evropy a téma transferu bylo spíše jen okrajové. Avšak poté, co se na již od počátku roku objevovaly první vlny nedobrovolné a naprosto nekontrolované migrace německého obyvatelstva ze středovýchodní Evropy, a následně po společném nátlaku československé a

---

<sup>37</sup> Staněk, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa*. Op. cit., s. 34 – 35. nebo také ve Churaň, Milan. Op. cit., s. 40 – 42.

<sup>38</sup> Kučera, Jaroslav. Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka. *Dějiny a současnost*. Vol. 27 (2005), No. 5, s. 40-43.

polské prozatímní vlády, se téma budoucího etnického rozložení Evropy a transferů obyvatel dostalo na mezinárodní úroveň jednání vítězných mocností.

Setkání v Postupimi mělo charakter třístranné konference vítězných mocností a účastnili se jí představitelé Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu. Z pohledu tehdejší československé vlády bylo klíčové získání souhlasu spojenců s transferem, a proto již před samotným začátkem konference byla zahájena bilaterální jednání s jednotlivými zeměmi za účelem získání tohoto souhlasu. Stanoviska Spojených států a Velké Británie byla před konferencí velmi váhavá, a ačkoliv nebyl vysloven jasný nesouhlas, byl souhlas odsunut na pozdější dobu. Jediným státem, který vyslovil souhlas s transferem obyvatel byl Sovětský svaz, který již před samotnou konferencí přijímal ve své okupační správě v Německu uprchlé obyvatelstvo z Polska a Československa. Během samotné konference bylo rozhodnuto, že se tématem transferu bude zabývat zvláštní podvýbor, který pracoval na vytvoření daného článku do závěrečné dohody a který měl za úkol vytvořit rámec konkrétních principů a pravidel transferu. I přes názorové neshody mezi zástupci Sovětského svazu a západních zemí došel výbor k závěru, že provést transfer německého obyvatelstva z Československa, Polska, Maďarska je nutný a to velmi organizovaně a humánně. Výsledky jednání tohoto podvýboru byly předloženy nejvyšším představitelům vítězných zemí a posléze 1. srpna 1945 přijaty. Závěrečná formulace, jež se objevila, jak v protokolu jednání (článek XII.), tak i v závěrečné Zprávě (článek XIII. Spořádaný transfer německého obyvatelstva) stanovovala, že tři vlády účastníci se postupimské konference „... uznávají, že se má do Německa uskutečnit transfer německého obyvatelstva nebo jeho složek, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku.“ A zároveň stanovovala, že „...jakýkoli transfer musí být prováděn spořádaně a humánně.“ Již k probíhajícím transferům byl zaujat nehodnotící postoj v tom smyslu, že byly zmíněny jako probíhající, ovšem další transfery měly být pozastaveny do té doby, než „... zúčastněné vlády neprozkoumají zprávy svých zástupců v Kontrolní radě.“ Právě tato Kontrolní rada měla prozkoumat problematiku příchodu nových obyvatel do jednotlivých

okupačních zón a přihlížet k jejich spravedlivému rozdělení mezi ně.<sup>39</sup> Článek XII. postupimské konference se tedy zabýval a legalizoval transfery německého obyvatelstva pouze ze tří evropských zemí a to konkrétně z Československa, Polska a Maďarska. Ve skutečnosti avšak docházelo k transferům i z jiných zemí. Konkrétně se jednalo o Jugoslávii a v malém počtu i Rumunsko,<sup>40</sup> ale i o západní státy jako bylo Nizozemí, Francie, Itálie, Belgie a Lucembursko,<sup>41</sup> jež si nevyžádaly oficiální souhlas postupimskou konferencí, a prováděli transfery, či jen upírali občanská práva německému obyvatelstvu bez jakýchkoli větších formalit.<sup>42</sup>

## 2.4 Benešovy dekrety

V českém prostředí je poválečný transfer obyvatel tradičně vztahován k tzv. Benešovým dekretům, na jejichž základě bylo vedle českých obyvatel označených jako zrádci a kolaboranti německé a maďarské obyvatelstvo označeno jako nespolehlivé a následně jim bylo odebráno československé státní občanství. Tímto úkonem ztratili tito obyvatelé jakákoli občanská a politická práva a právně získali status cizích státních příslušníků, což právně umožnilo jejich vyhoštění a fyzický transfer z území republiky.

Dekrety prezidenta republiky se obecně používají jako nástroj přijímání závazných rozhodnutí a legislativy v momentu, kdy je standardní legislativní proces znemožněn, ať už vnějšími či vnitřními příčinami. To byl i případ Československa během druhé světové války, kdy nebylo fakticky možné, aby došlo ke svolání Národního shromáždění a došlo tak ke stavu ústavně právní nouze. Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše se staly závaznými rozhodnutími přijímanými nejprve exilovou vládou v Londýně a

---

<sup>39</sup> Churaň, Milan. Op. cit., s. 124 a s. 128 (znění v anglickém originále).

<sup>40</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 38.

<sup>41</sup> Sládek, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. 2002, s. 146.

<sup>42</sup> Například v Nizozemsku. Houžvička, Václav, Op. cit., s. 300 a 302 – 303.

potom i českou poválečnou vládou před obnovením všech ústavních institucí. První přijaté dekrety v exilu se týkaly právního řádu obecně, společenských orgánů a celkově ústavního nastavení, nejdůležitějším z nich bylo zřízení Státní rady a potvrzení prezidenta Beneše v jeho funkci. Další skupiny dekretů se týkaly retribučního zákonodárství za účelem potrestání nacistických zločinů, konfiskace majetku, všeobecně politických nastavení a hlavně dekrety perzekující vybrané národnostní skupiny, které výrazně omezily či úplně odebraly politická i občanská práva maďarskému a německému obyvatelstvu.

Dodnes vedené diskuze ohledně Benešových dekretů se zabývají jejich platností a legitimitou. Jako argument pro jejich neplatnost je uváděna abdikace prezidenta Beneše před jeho odchodem do exilu, kdy odstoupením ze své funkce pozbyl své pravomoci prezidenta. Jeho pozdější ustanovení prezidentem, jmenování exilové vlády a ustanovení Státní rady bylo tedy v rozporu s prvorepublikovou ústavou, neboť takto vzniklé ústavní orgány nevzešly z voleb.<sup>43</sup> Na tuto výtku, která se již objevovala v tehdejší době, reagovala daná reprezentace argumentem, že abdikaci prezidenta není možné považovat za platnou, neboť byla vynucena násilným nátlakem ze strany Německa. Dle názoru Emanuela Mandlera exilová vláda a všechna její rozhodnutí však získala platnost díky mezinárodnímu uznání londýnské exilové vlády jako oficiálního reprezentanta okupované republiky ze strany spojenců.<sup>44</sup> Ačkoli Velká Británie, na rozdíl od ostatních spojenců, nikdy nepřijala Benešovu teorii právní kontinuity první republiky, a dlouho se zdráhala jejího uznání, v červenci 1941 de iure československou exilovou vládu uznala.<sup>45</sup> Poválečná platnost dekretů je z právního hlediska potvrzena jejich ratificací Prozatímním národním shromážděním, jež přijal ústavní zákon 57/1946 Sb. o prohlášení dekretů za zákony republiky. Avšak i tento krok je některými autory problematizován upozorněním na to, že ačkoli byly dekrety zákonně ratifikovány, čímž jim byla dodána legalita, stalo se tak stále

---

<sup>43</sup> Mandler, Emanuel. *Benešovy dekrety. Proč vznikly a co jsou*. 2002, s. 55.

<sup>44</sup> Mandler, Emanuel, Op. cit., s. 56.

<sup>45</sup> Kulík, Jan. Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. In Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940 – 1945*. 2003, s. 29.

pouze Prozatímním národním shromážděním, které taktéž nevzešlo z demokratických voleb.

#### **2.4.1 Dekret č. 33/1945 Sb.**

Pro téma této práce jsou klíčové dekrety týkající se úpravy pravidel československého státního občanství a majetkových poměrů dotčených osob. Pro dekret zabývající se státním občanstvím bylo klíčové rozhodnutí o obnově republiky jako slovanského státu složeného z obyvatel českého a slovenského národa, bez jeho dřívějších německých a maďarských menšin, které měly být vysídleny. Žádný, z celkového počtu 143 dekretů, neřešil samotnou realizaci transferu, prezidentské dekrety se týkaly pouze otázek československého státního občanství a majetku dotčených osob. Provedení samotného transferu, kromě jeho mezinárodního potvrzení postupimskou konferencí, bylo realizováno vládními nařízeními a dalšími předpisy ministerstva vnitra a ministerstva národní ochrany. Klíčový ústavní dekret číslo 33/1945 Sb. se dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské stanovoval, které osoby pozbyly československé občanství. Státního občanství měly být zbaveny ty osoby, které nabyly státní občanství podle předpisů cizí okupační moci Německé říše a Maďarska, tedy, s nimiž bylo Československo ve válečném stavu, zpětně ke dni nabytí této příslušnosti a také všechny ostatní osoby německé nebo maďarské národnosti dnem nabytí právní účinnosti tohoto dekretu. Zároveň byla vymezena skupina osob, na něž se toto odnětí nevztahovalo a československé státní občanství by jim bylo zachováno. Jednalo se konkrétně o ty příslušníky německé a maďarské národnosti, kteří se přihlásili za Čechy nebo Slováky, či osoby, které podle §2 „...*prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým*

terorem.“<sup>46</sup> Dekret také upravoval pravidla pro podávání žádostí o navrácení občanství u ministerstva vnitra. Ztrátou občanství však byli, podle §5, zasaženi i ti příslušníci české nebo slovenské národnosti, jež se o udělení německé či maďarské národnosti sami ucházeli, aniž by k tomu byli nějak nuceni vnějšími okolnostmi. Tento dekret vyvazující vybrané skupiny obyvatel ze státoobčanského svazku vycházel z principu, že tyto osoby, jež v době zvýšeného ohrožení republiky,<sup>47</sup> přijaly státní občanství cizích států, se kterými bylo Československo ve válečném stavu, se tudíž staly nespolehlivými. Avšak na základě důsledného dodržování teorie právní kontinuity zůstaly tyto osoby de iure občany Československé republiky, a proto bylo tak nutné zvláštního právního předpisu, který tyto osoby z tohoto svazku vyvázal.

#### **2.4.2 Dekrety upravující majetkové poměry**

Změna v poměrech majetkového vlastnictví osob německé a maďarské národnosti a jeho konfiskace byla upravena v rámci více dekretů. Tyto dekrety se nevztahovaly nejen na majetek osob německé nebo maďarské národnosti, ale i těch občanů, jež byli označeni jako zrádci či kolaboranti nebo osoby jinak státně nespolehlivé. Jednalo se zejména o konfiskaci zemědělského majetku (dekret č. 12/1945 Sb.), zneplatnění některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody (dekret č. 5/1945 Sb.), tedy všech majetkových převodů a jakýchkoli majetko-právních převodů, pokud byly uzavřeny pod tlakem okupace či národní nebo politické perzekuce. Dále se do této skupiny řadí dekret o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel slovanskými zemědělci (č. 28/1945 Sb.) a znárodňovací dekrety (č. 100 –

---

<sup>46</sup> Ústavní dekret č. 33/1945 Sb., Celé znění přetištěno ve Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940 – 1945*. 2003, s. 314 – 315.

<sup>47</sup> Doba definována dekretem č. 16/1945 Sb., §18 „Dobou zvýšeného ohrožení republiky rozumí se doba od 21. května 1938 do dne, který bude určen vládním nařízením.“ Tento dekret byl zrušen předpisem 33/1948 Sb. Dostupné v systému ASPI na <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/015-1948.pdf> [cit. 26. dubna 2015].

103/1945 Sb.), které byly součástí širší koncepce hospodářské a sociální reformy systému, který byl platný před vypuknutím války. Jednalo se o znárodnění velkých podniků důležitých segmentů těžkého průmyslu, dolů, potravinářství, pojišťovnictví a bankovníctví, přičemž fyzické osoby, jimž bylo odebráno československé občanství nebo byly označeny za zrádce a kolaboranty či právnické osoby z Německa a Maďarska, neměly nárok na jakoukoli náhradu. Změnami majetkových poměrů se také dotýkaly dekrety o konfiskaci majetku (č. 108/1945 Sb.), kterému podléhal movitý i nemovitý majetek a svým způsobem také dekret o pracovní povinnosti. Tyto dekrety vztahující se proměny majetkových poměrů se nevztahovaly pouze na jednotlivce jako na fyzické osoby, ale také na majetek Německa a Maďarska jako státu a na ostatní právnické osoby spojené nebo propojené s nepřátelskými státy. Tyto konfiskace měly sloužit pro uspokojení reparačních nároků Československé republiky za škody způsobené válečnými událostmi.<sup>48</sup>

## **2.5 Transfer jako vyhoštění cizích státních příslušníků**

Z právního hlediska byl samotný transfer obyvatel, jichž se týkalo odebrání československého státního občanství, realizován jako vyhoštění cizích státních příslušníků, neboť osoby, které nebyly schopny prokázat, že jsou držitelé československého občanství, spadaly pod zákon o pobytu cizinců, a tudíž po pobyt na území států potřebovaly povolení k pobytu. Samotný transfer se v případě německé národnostní skupiny řídil směrnicemi vydanými ministerstvem vnitra přijatými speciálně za tímto účelem. Tyto směrnice konkretizovaly samotný odsun a také upravovaly, které osoby jsou z transferu vyňaty, ať se již jednalo o rodinné příslušníky českých občanů nebo nepostradatelné odborné pracovníky.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> Kulík, Jan. Op. cit., s. 61 – 67.

<sup>49</sup> Kulík, Jan. Op. cit., s. 88 - 91.

## 2.6 Košický vládní program

Košický vládní program<sup>50</sup> vyhlášený v dubnu 1945 se mnohem šířeji zabýval otázkou celkové podoby obnovené republiky po konci války, ať už se jednalo o jeho složení, politické instituce či principy ekonomického systému. Program stanovoval principy přístupu k německé a maďarské menšině, zároveň určoval, že prověřeným německým antifašistům mělo československé státní občanství potvrdit a že se dále měly zpřesnit pravidla, podle kterých mohli být jednotlivci za antifašisty označeni, zatímco přistěhovavší se německé obyvatelstvo až po přijetí Mnichova mělo být z republiky okamžitě vypovězeno, pokud se tyto osoby nestaly účastníky trestního řízení. Program se dotýkal i majetkových konfiskací souvisejících s celkovým sociálním programem nového státu. Košický vládní program je podstatný pro dokreslení celého obrazu doby konce války, neboť byl přijat v dubnu, tedy před faktickým koncem války, postupimskou konferencí a vydáním inkriminovaného dekretu č. 33/1945, kdy panovala značná nejistota v době očekávání konce války.

---

<sup>50</sup> Košický vládní program je programový dokument vlády stanovující zásady budoucí politiky v poválečném Československu. Celé znění dostupné na: [http://www.janbures.cz/User\\_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20vl%C3%A1dn%C3%AD%20program%20\(5.4.%201945\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20vl%C3%A1dn%C3%AD%20program%20(5.4.%201945).pdf) [cit. 30. dubna 2015]



### **3. Realizace transferu obyvatel**

#### **3.1 Etapy procesu transferu**

Samotný proces poválečného transferu vybraného obyvatelstva je možné časově rozdělit na dvě základní etapy, na tzv. divoký a na organizovaný odsun. Období tzv. divokého odsunu se datuje mezi koncem války a lednem 1946, kdy začíná tzv. organizovaný odsun, který se významně lišil svou povahou. Rozdělení není tedy pouze čistě časové, ale také kvalitativní, neboť zatímco první etapa se vyznačovala vysokou mírou chaotičnosti, neorganizovanosti, emocemi a často arbitráním rozhodováním jednotlivých aktérů, druhá etapa, která se již řídila vládními rozhodnutími a byla již řádně plánovaná a koordinovaná ministerstvem vnitra, nevykazovala tak vysokou míru arbitráního chování vůči dotčeným obyvatelům. K transferu německého a maďarského obyvatelstva tedy docházelo již před postupimskou konferencí a před přijetím dekretů dotýkajících se těchto událostí, a i proto bývají tyto události do dnes problematizovány s odkazem na tuto skutečnost. Tyto předpostupimské transfery byly směřovány zejména do sovětské okupační zóny v Německu a do Rakouska. Část obyvatel, která přišla do sovětské okupační správy v této prvotní fázi, byla posléze přesunuta do britské okupační správy a malé počty obyvatel, zejména z oblastí západních Čech, přijímala i americká okupační správa v Bavorsku. Transfery v druhé etapě byly již organizovány na základě řady dohod mezi Československou vládou a sovětskou respektive americkou okupační správou upravující počty a hlavně podmínky pro samotný transfer. Zejména americká okupační správa kladla velký důraz na podmínky, za kterých se transfer měl uskutečnit a skutečný stav obyvatel, kteří byli určeni k transferu za hranice Československa,

průběžně monitorovala, přičemž velký důraz byl kladen na organizovanost, humánní průběh operace a důstojnost obyvatel.

### **3.2 První etapa transferu - tzv. divoký odsun**

Postupující osvobozování území od nacistického režimu a okupace otevřelo dveře nárůstu mnoha projevům negativních emocí zejména proti německému obyvatelstvu kolektivně obviňovanému ze zapříčinění války a všech válečných událostí. Významným aspektem tohoto období byly zkušenosti celé společnosti s válkou a nacistickými zločiny. Byla to doba zjitřených emocí, plných protiněmecké averze a volání po odplatě, která společně s absencí centrální autority na území otevřela dveře k mnoha zmatkům, porušování zákonnosti a aktům bezpráví a svévole. Právě tehdy docházelo k mnoha zločinům vůči civilnímu obyvatelstvu, neetickému zacházení a mnoha aktům msty a zášti i proti naprosto nevinným osobám. Ozývaly se požadavky radikálního zúčtování s Němci, zbavení se nepřátelských obyvatel a nutnosti rázného řešení, jak ze společnosti, tak i řad politické reprezentace. Tuto skutečnost dokumentuje ve svých pracích Tomáš Staněk, kde tento jev ukazuje na výročí například Klementa Gottwalda, Prokopa Drtiny, Heleny Koželuhové<sup>51</sup> nebo Zdeňka Nejedlého a Zdeňka Fierlingera.<sup>52</sup> K tomu zajisté i přispívají formulace v Košickém vládním programu a svolávání o budoucnosti obnovené republiky jako o slovanském státě. Právě první týdny po osvobození byly ve znamení vysoké míry sebevraždy, ale hlavně násilnostech na zajatcích, pouličních lynčů a jiných projevů bezpráví a nelidského zacházení. V této době končící války se ovšem na území Československa nepohybovali pouze sudetoněmečtí starousedlíci, ale i mnoho říšských Němců, uprchlíků z Pruska a dalších

---

<sup>51</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 40 – 41.

<sup>52</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. 1991. s. 59.

oblastí východních Evropy. V pohraničních oblastech se taktéž pohybovala řada uprchlíků, kteří utekli před spojeneckými nálety.<sup>53</sup>

Právě postupné osvobozování republiky a s tím související i postupné obnovování státní správy vedlo v raném období k absenci centrální autority, která by bývala byla schopna zamezit aktům zločůle ze strany vojenských jednotek a revolučních orgánů, které často postupovaly na základě svých rozhodnutí.<sup>54</sup> Docházelo také k nucenému zajišťování a soustředování velkých skupin německého obyvatelstva do izolace, kdy za tímto účelem byly zřizovány záchytné, internační a pracovní tábory.<sup>55</sup> S těmito událostmi souvisí i radikální, rychlé a nucené opouštění domovů, mnoho obyvatel bylo nuceno opustit své domovy ve velmi krátkém čase,<sup>56</sup> kdy část obyvatel byla soustředěna v jednom z intervenčních zařízení či docházelo k přesunům v rámci republiky a jejich nasazení na nucené práce dle výnosů o pracovní povinnosti, nebo byli donuceni neodkladně opustit republiku. Tyto první nucené transfery mimo republiku měly často velmi radikální průběh a podobu železničních transportů nebo dokonce pěších pochodů.

Tato vlna radikálního nacionalismu s výrazným protiněmeckým nádechem zasáhla všechny složky společnosti, které vykazovaly vysokou míru souhlasu s transferem německého a maďarského obyvatelstva. V době před konáním postupimské konference však ve společnosti panovala velká nejistota, zda získá transfer mezinárodní souhlas, a která pak v důsledku vedla ke zvýšené spolupráci se sovětským svazem, se kterým byly uzavírány dohody vojenských orgánů týkající se transferu, neboť právě „*tento postup odpovídal původnímu záměru vysídlit Němce z republiky v masovém měřítku, a pokud možno co nejrychleji, protože se brala v úvahu alternativa, že se nedosáhne*

---

<sup>53</sup> Wiskemann, Elizabeth. *Germany's Eastern Neighbours*. 1956, s. 102.

<sup>54</sup> Staněk, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Op. cit., s. 60 – 61.

<sup>55</sup> Celkově bylo zřízeno téměř 1800 objektů, které sloužily jako internační nebo záchytné tábory, pracovní střediska a vězeňská zařízení, kterými prošlo asi 350 000 osob. Podmínky v jednotlivých zařízeních se od sebe značně odlišovaly. In Staněk, Tomáš. *Vyhánění a Vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948*. Op. cit., s. 133.

<sup>56</sup> Literatura uvádí i případy, kdy bylo německé obyvatelstvo nuceno opustit své domovy i do třiceti či méně minut. In Staněk, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa*. Op. cit., s. 44.

*závazného souhlasu Velké Británie a USA.*<sup>57</sup> O to více bylo kladné stanovisko západních mocností z postupimské konference v Československu přijato s úlevou.

V této době německé obyvatelstvo, které stále zůstávalo na území, zažívalo velkou řadu omezení a perzekuce. Omezení platilo jak v oblasti hmotných statků, kdy byly přiděly potravin pro Němce stanoveny na stejnou výši, na jakou mělo nárok židovské obyvatelstvo za okupace. Současně platy těchto obyvatel mohly být vedeny pouze na vázaný účet příjemce a navíc byla omezena jejich možnost disponovat většími finančními prostředky a na základě dekretu 12/1945 Sb. docházelo ke konfiskaci zemědělského majetku. Omezení se projevovale i v sociální sféře, německému obyvatelstvu byl zakázán výkon veřejných služeb, omezena byla sociální podpora, možnost uzavírat sňatky a byl zamezen vstup do armády. Docházelo dokonce k uzavírání německých škol a dekretem 122/1945 Sb. byla zrušena německá univerzita v Praze, dále docházelo k perzekucím v kulturní oblasti, bylo omezováno používání německého jazyka na veřejnosti a docházelo i k omezování církevních obřadů a kázání v němčině.<sup>58</sup> Samotní Němci pak byli nuceni nosit fyzické označení v podobě bílých pásek.

Nucené transfery byly samozřejmě doprovázeny i dobrovolnými odchody některých obyvatel, mnohdy motivovanými spojením s rodinnými příslušníky v zahraničí. Ovšem do jaké míry byly všechny tyto odchody, vzhledem k nastíněné situaci a postavení německého obyvatelstva před zákonem a celkově ve společnosti, naprosto dobrovolné, či byly jen vyústěním nátlaku, je spekulativní.

Postupem času začalo docházet k utišení zjitřených emocí po válce, a tak i k postupnému ustávání projevů bezprávní a násilnosti. Ačkoli není bohužel možné prohlásit, že k nim již nadále nedocházelo, v jejich míře a počtu je možné zaznamenat pokles. Svůj vliv měly zajisté formulace ze

---

<sup>57</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 45.

<sup>58</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 48 – 49.

závěrečných dokumentů postupimské konference, které měly nezanedbatelný vliv na iniciaci plánů organizovaného transferu. Podzimní měsíce roku 1945 se tedy vyznačovaly přípravami transferu na centrální úrovni a postupným přenesením režie z národních výborů a revolučních gard na vyšší úroveň. Právě příprava centrálně organizovaného transferu měla také za následek pozastavení transferu do sovětské okupační zóny v Německu a do Rakouska, s výjimkou těch transferů, které byly provedeny na základě dohody s příslušnými spojeneckými armádními veliteli.<sup>59</sup> Na podzim tak docházelo k transferu německého obyvatelstva, který měl především podobu praxe tzv. dobrovolného vystěhování v menších a předem domluvených transportech.<sup>60</sup>

### **3.3 Druhá etapa transferu - tzv. organizovaný odsun**

Centrálně řízené transporty německého obyvatelstva z Československa započaly téměř půl roku po postupimské konferenci a vstupu prezidentského dekretu odnímající vybraným skupinám obyvatel státní občanství v platnost. V lednu 1946 byly dokončeny všechny nutné přípravy k transferu a nic nebránilo k jejich započatí. Podle původních plánů měla pak hlavní fáze transferu proběhnout v průběhu roku 1946 a zahrnovat dohromady asi 2,5 milionu Němců, ze kterých mělo být 750 tisíc odsunuto do sovětské okupační zóny a 1,75 milionu do americké okupační zóny. Podzimní měsíce se tak nesly v duchu příprav všech administrativních a technických podmínek nutných k úspěšnému provedení. Na rozdíl od předcházející etapy byl kladen velký důraz na organizovaný a humánní průběh celého transferu. Za účelem vytvoření rámcových plánů byly zřízeny Osídlovací úřady v Praze a v Bratislavě, jejichž řízení spadalo pod ministerstvo vnitra, a které poté v jednotlivých regionech delegovaly své kroky oblastním úřadovněm

---

<sup>59</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 51.

<sup>60</sup> Staněk, Tomáš. Vyhánění a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. Op. cit., s. 134.

osidlovacích úřadů, jež spolupracovaly s národními výbory a s bezpečnostními složkami.<sup>61</sup>

Samotné Osidlovací úřady v Praze a Bratislavě vznikaly v červenci 1945 společně s Ústřední komisí pro vnitřní osídlení, v níž se setkávali zástupci jednotlivých ministerstev a jíž měly být Osidlovací úřady formálně podřízené. Samotný „*pražský Osidlovací úřad vznikl z jednoho oddělení ministerstva vnitra – samostatného referátu B, který byl od počátku považován za jádro budoucí ústřední sídelní instituce. Referát byl vedle Osidlovacího úřadu od července 1945 vlastním řídicím centrem vysídlení Němců.*“<sup>62</sup> Navzdory skutečnosti, že se dané instituce jmenovaly osidlovací, jejich prvotním úkolem byla právě koordinace vysídlovacího procesu z pohraničního území, zejména podílení se na konkrétním plánování a samotné realizaci transferu. A tak, jedním z jejich „*z prvních hlavních úkolů bylo připravit na podzim a v zimě 1945 pro vládu plán odsunu, a to s údaji o počtu osob, které mají být vysídleny.*“<sup>63</sup> Osidlovací úřad se tak stal hlavním koordinačním centrem poválečného transferu a mezi jeho agendu patřilo vedle zhotovování celkového plánu transferu a vytváření vnitřních směrnic, také evidence těch Němců, kteří byli určeni k transferu, a těch kteří od něj byli osvobozeni, ale i jejich rozřídění podle časového harmonogramu provádění transferu.<sup>64</sup> Od transferu měly být osvobozeny ty osoby, jež získaly prozatímní osvědčení o československém státním občanství a dále pak osoby, u nichž se při vyřizování žádosti o československé státní občanství očekávalo kladné stanovisko. Zvláštní kategorií osob, jež byla od transferu osvobozena, se stala ta, kam spadali kvalifikovaní pracovníci a specialisté a příslušníci smíšených manželství. Výběrem konkrétních jednotlivců určených k transferu byly pověřeny lokální národní výbory, které postupovaly podle klíče, jež

---

<sup>61</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 52.

<sup>62</sup> SÚA [Státní ústřední archiv, dnes Národní archiv] f. 23, arch. Jedn. 372, 1. 2, interní oběžník referátu B ministerstva vnitra (dr. Karel Ludwig) z 23.7.1945 o založení referátu. Cit. dle von Arburg, Adrian., Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídlení politiky v českých zemích. 2003, s. 268.

<sup>63</sup> von Arburg, Adrian. Op. cit., s. 266.

<sup>64</sup> von Arburg, Adrian. Op. cit., s. 269.

klasifikoval osoby určené k přesunu podle priorit. Na místech osob, jež měly být z Československa vysídleny jako první, se objevovali říšští Němci, kteří na území přišli po přijetí mnichovské dohody a pak zejména ti, jež přišli až po vyhlášení protektorátu, společně s německými uprchlíky a evakuovanými osobami, které stále zůstávaly na území. Do další kategorie spadali představitelé nacistických organizací, dále pak nezaměstnaní a poté úředníci a učitelé, a do poslední kategorie spadali obchodníci, umělci, statkáři a dělníci. Tím, že bylo stanoveno pravidlo nerozdělování rodin a společně s tím bylo zavedeno pravidlo, že vysídlovací jednotkou se měla stát celá rodina jako celek, byli rodinní příslušníci transportováni podle kategorie jednoho z členů, nejčastěji manželů. Pro případ, že by více členů jedné rodiny spadalo do více různých kategorií, bylo stanoveno pravidlo, že se rodina jako celek bude řídit tím členem, jenž spadá to upřednostňované kategorie.<sup>65</sup> Naopak z transferu byli vedle antifašistů vyjmuti podle nařízení ministerstva vnitra kvalifikovaní pracovníci a specialisté, kteří byli potřeba pro zachování kontinuity v klíčových oborech a podnicích.<sup>66</sup>

V druhé polovině ledna 1946 pak byly vypraveny první transportní vlaky z Mariánských Lázní a Českých Budějovic do americké okupační správy pod taktovkou pověřených zmocněnců ministerstva vnitra, kteří koordinovali postup v jednotlivých oblastech společně s vojenskou správou, a již byla přidělena odpovědnost za vlastní provedení. Je nutné si uvědomit, že i když transfery německého obyvatelstva probíhaly již v předchozí fázi tzv. divokého odsunu, na podzim byl jejich počet a rozsah snížen na minimum. Ačkoli byl transfer posvěcen třístrannou mezinárodní konferencí z Postupimi, musela československá vláda o transferech vyjednávat s představiteli jednotlivých okupačních zón v Německu zvlášť. Nejprve bylo úsilí kladeno na obnovení transferů do sovětské okupační zóny, do které probíhaly již v předchozí etapě. Ale právě váhavý postoj sovětské strany vedl k zesílení jednání s americkou okupační správou na počátku ledna, během kterých byly dohodnuty podmínky transferu. Podle těchto podmínek „... *se měl do konce*

---

<sup>65</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 78.

<sup>66</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Op. cit., s. 155 - 161.

*února vypravit do americké zóny v Německu jeden transport denně (zhruba s 1 200 osobami ve 40 vagónech po 30 osobách). Počet transportů se měl do začátku dubna zvýšit na dva a pak na čtyři denně.“<sup>67</sup>*

Současně tehdy na domácí politické scéně panovala politická shoda napříč všemi stranami na co nejrozsáhlejší transferu obyvatel, pokud možno v co nejkratší době. To vedlo k dalšímu jednání se spojenci o podmínkách a průběhu transferů. Americká strana vyjádřila své výhrady k probíhajícím transferům, zejména ke stavu a přístupu k transferovanému obyvatelstvu, a ačkoli byly tyto transfery již prováděny centrálně, stále docházelo k mnoha nekontrolovaným negativním jevům z předchozí fáze. Obyvatelstvo určené k transferu bylo vystaveno nepřiměřenému a neoprávněnému nátlaku, jak v internačních střediscích, tak při sestavování transportu a současně docházelo i hojně rozšířenému rozkrádání jejich majetku. I přes tyto výhrady americká strana nakonec souhlasila s navýšením počtu transportů na celkových šest vlaků denně a zároveň došlo k uzavření dohod, podle nichž měli od května Američané začít přijímat i dobrovolné antifašistické transporty. V první polovině roku 1946 tedy většina vysídleného německého obyvatelstva mířila do americké okupační zóny. Zároveň ale neustávaly snahy o obnovu hromadných transferů i do sovětské okupační zóny. Počáteční neúspěch byl způsoben zejména odvoláváním se Sovětů na problematickou přelidněnost svého okupačního pásma. Úspěšné jednání mezi československou a sovětskou stranou v červnu 1946 vedlo k uzavření dohody o přesunu asi 600 000 – 650 000 osob včetně říšských Němců a německých uprchlíků z jiných zemí do sovětské okupační zóny, přičemž měla platit podobná pravidla jako u transferů do americké okupační zóny. V létě roku 1946 probíhala tedy k nejintenzivnější etapě transferů německého obyvatelstva do obou okupačních zón, se kterými Československo hraničilo. Zároveň docházelo k postupnému zlepšování podmínek transportů, a to zejména v důsledku nátlaku z americké strany. Celkově v této době „*podle hlášení ministerstva národní obrany opustilo*

---

<sup>67</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 63.



*republiku od začátku organizovaného odsunu do konce srpna 1946 přibližně 949 000 osob do americké a 567 000 do sovětské zóny.*<sup>68</sup>

Po těchto letních měsících intenzivních transferů vyvstala vidina možnosti dokončit veškerý proces transferu obyvatel, kteří pozbyli československého státního občanství do konce téhož roku, a proto došlo k nové vlně jednání, jak s americkou, tak i se sovětskou stranou. Americká okupační správa během podzimních měsíců začala zároveň přebírat asi 90 tisíc německých obyvatel, kteří z Československa odešli nejprve do Rakouska. V otázce dalších transferů z Československa pak Američané navrhli dvě možnosti. Jedna z variant navrhovala urychlení podzimních transferů a druhá jejich přerušeni přes zimní měsíce a následné obnovení na jaře. Československá vláda se pak rozhodla pro druhou možnost, a proto bylo dohodnuto, že transporty zdravých a praceschopných obyvatel budou následně obnoveny v dubnu 1947. Avšak mezinárodní vývoj vedoucí k narůstajícím rozporům mezi velmocemi nakonec způsobil, že tento hromadný transfer na jaře obnoven nebyl. Se sovětskou správou byla v listopadu 1946 podepsána závěrečná nota o zakončení odsunu, přičemž bylo Československu přislíbeno převzít do konce roku ještě několik transportů.<sup>69</sup>

I přesto, že nebyl na jaře hromadný transfer obyvatel z Československa do americké okupační správy obnoven, k přesunu obyvatel stále docházelo, ale již v mnohem menším měřítku. Jednalo se zejména o dobrovolné odchody do americké okupační správy a to často i bez vědomí či souhlasu úřadů. Povinné transfery byly oficiálně ukončeny v roce 1947, ale i poté docházelo k migraci československých Němců. Joseph Schechtman ve své práci vyčísluje počet těchto odchodů na dobrovolné bázi během let 1948 – 1949, kdy docházelo k nelegálním přechodům, na necelých 35 000 Němců, kteří překročili státní hranice a následně připomíná smlouvu iniciovanou Mezinárodním červeným křížem mezi Československem a Vysokou spojeneckou komisí z roku 1950 o

---

<sup>68</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 71.

<sup>69</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 76.

transferu 20 000 Němců z Československa za účelem sloučení s jejich rodinami žijícími v Německu.<sup>70</sup> Všem zbývajícím obyvatelům bez státního občanství, kteří republiku neopustili, a zároveň jim nebylo občanství vráceno v rámci jejich vlastní žádosti, bylo občanství automaticky obnoveno na základě zákona z roku 1953.

Avšak ani kladení důrazu na humánnost a organizovanost transferu nezamezilo projevům neoprávněného násilí a bezpráví vůči osobám určeným k transferu, a tak často docházelo k tomu, že *„dodržování směrnic k provádění transferu nebylo v praxi vždy dostatečně důsledné. Opatření, jež měla zajistit nerušený průběh akce, se v rozdílných podmínkách různě interpretovala a přizpůsobovala lokálním, skupinovým a někdy též zcela osobním zájmům. Povinnost dbát o řádné vybavení transportů se mnohdy plnila laxně.“*<sup>71</sup> Monitorování průběhu transferu obyvatel se nesoustředilo pouze na československé státní instituce a mezinárodní červený kříž, ale těšilo se velkému zájmu zahraničních novinářů, jenž navštěvovali intervenční střediska, a následně své dojmy publikovali v zahraničním tisku. Mnoho reportáží vyvolalo protitransferové tendence veřejného mínění, ovšem ale i část těchto reportáží přinášela i pozitivní ohlasy, zejména v souvislosti se snahou o zlepšení podmínek obyvatel určených k odsunu. Podmínky obyvatel určených k odsunu byly samozřejmě monitorovány i samotnými spojenci. Vedle průběžné kontroly z americké strany, britská parlamentní delegace v červenci 1946 vydala report o stavu transferu z Československa na základě osobní zkušenosti z Mariánských lázní.<sup>72</sup>

Součástí pokusu udělat definitivní tečku za transferem vybraného obyvatelstva a všemi projevy protiněmeckých nálad a nacionalistických averzí, které se projevovaly zejména v pohraničních oblastech republiky, bylo přijetí zákona o beztrestnosti. Již v květnu 1946 československý parlament přijal zákon č. 115/146 Sb. o právnosti jednání souvisících s bojem o

---

<sup>70</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 94.

<sup>71</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa Op. cit., s. 64.

<sup>72</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 86.

znovunabytí svobody Čechů a Slováků, který časově vymezil období, ve kterém jakékoli jednání, jež bylo konáno za účelem znovunabytí svobody, nebo bylo určeno k potrestání činů okupantů, nebylo trestné. Tímto zákon nejen že legitimizoval činnost odboje během války, ale de facto stanovil i beztrestnost činů spáchaných na německém obyvatelstvu a zpětně tak legitimizoval mnohé svévolné jednání vůči civilnímu obyvatelstvu po skončení války.<sup>73</sup>

---

<sup>73</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 69.

## 4. Problematika vyčíslení

Tématem, které často doprovází debaty o poválečném transferu německého obyvatelstva ze středovýchodní Evropy je i jeho početní rozsah. Ačkoli by se mohlo zdát, že se jedná o pouhé a jednoduché kvantitativní vyčíslení osob německé národnosti, které byly po konci druhé světové války přesunuty ze svého původního bydliště v zemích střední a východní Evropy do Německa, je dané téma předmětem mnohých polemik a diskuzí. Chaotické poválečné období a živelný průběh v raných etapách transferu způsobily nedostatek spolehlivých údajů a hlavně společně i nejasnou kvalifikaci jednotlivých dat způsobily značné diskrepance v konečném počtu osob dotčených transferovými událostmi. Souhrnné údaje o konkrétním počtu osob, které se staly přímými účastníky a oběťmi poválečného transferu není možné přesně vyčíslit a po započtení všech známých údajů a pravděpodobných ztrát je možné stanovit jen přibližná a odhadovaná rozmezí. Problematika přesného stanovení počtů vychází již z absence znalostí tří základních bodů, u kterých není možné stanovit přesný počet dotčených osob. Pokud se opět zaměříme pouze na Československo, tak se jedná zejména nejprve o výchozí bod transferu, tedy kolik osob německé národnosti se na konci války na území Československa vůbec zdržovalo. Druhým bodem je první etapa transferu tzv. divoký odsun, který byl už svým charakterem neorganizovaným, živelným a chaotickým procesem, a tak určení přesného počtu osob, které byly během této etapy přesunuty za hranice a včetně těch, kteří v důsledku nelidského zacházení a živelných akcí revolučních nálad ztratili svůj život, není možné. Ztrátami během transferu se bude zabývat následující podkapitola. Třetím bodem jsou souhrnné údaje o osobách německé národnosti, jež byly přesunuty v rámci tzv. organizovaného odsunu. Ačkoli byl tento proces centrálně řízen, konečné vyčíslení v různých zdrojích odlišuje. Literatura zabývající se fenoménem poválečného transferu je pak často odkázána na spekulativní odhady počtu a konstrukci vyčíslení z rozličných, neověřených a ani

neověřitelných zdrojů, a tak dochází k naprosto rozličným výsledkům v pracích různých autorů.<sup>74</sup> To se týká nejen konečného číselného stanovení proměny složení obyvatel ve všech dotčených zemích, ale i ve stanovení ztrát, ke kterým došlo během samotného procesu.

Při zaměření pouze na konečné vyčíslení proměn v počtech obyvatel, ke kterým došlo v důsledku válečných událostí a následných migračních procesů, je nejjednodušší cestou prosté srovnání dat vycházející ze sčítání obyvatel. Srovnání dat získaných z oficiálních statistických zdrojů srovnávající poslední známý počet německého obyvatelstva před vypuknutím druhé světové války na území Československa a při následném poválečném sčítání, které se odehrávalo v roce 1950, nabízí proto jednoduchou cestu jak přibližně vyčíslit počet osob, jichž se transfer dotkl. Ovšem takový způsob by byl značně redukcující, neboť naprosto opomíjí několik aspektů, které je nutné zahrnout. Jedním z aspektů je samotné stanovení národnosti jednotlivých osob, neboť ve smíšené společnosti nebylo vždy jednoduché stanovit jasnou hranici mezi jednotlivými národy. V jednotlivých sčítáních byl zároveň stanoven jiný znak, podle kterého se určovala národnost daného individua. Zatímco před válkou se pro stanovení národnosti zjišťoval obcovací či mateřský jazyk, po válce převládlo samotné přihlášení se k určité národnosti. Tyto proměny pak způsobily možnost snadného přechodu mezi národnostmi, kdy se sčítané osoby v rámci různých sčítání přihlásily, resp. byla jim stanovena odlišná národnost. Tento fenomén se týkal i Československa, kdy *„mezi Čechy a Němci došlo v první polovině 20. století k třem velkým vlnám přechodu mezi národnosti, které byly spojeny se zásadními politickými a státoprávními změnami, a to po vzniku Československa v roce 1918, v souvislosti s jeho rozpadem a okupací 1938 – 1939 a obnovení v roce 1945.“*<sup>75</sup> Dalším

---

<sup>74</sup> Rüdiger Overmas, jež se zabývá diskuzí o ztrátách během transferu, si všímá, že rozdíl v počtech v jednotlivých studiích dosahuje až 400 00 osob. In Overmas, Rüdiger. „Úředně a vědecky zpracováno“. K diskuzi o ztrátách během útěku a vyhnání Němců z ČSR. In Vaničková, Edita, Brandes, Detlef, Pešek Jiří. Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Jugosláviou. 1999.

<sup>75</sup> Kučera, Jan. Statistické propočty odsunových ztrát – konečné slovo nebo slepá ulička? In Kural, Václav a Řezanková, Ivona (ed.): Cesta do katastrofy: Československo-německé

aspektem, jenž musí být zohledněn, je proměna početního složení obyvatel během války. Výchozí hodnota sečteného obyvatelstva před začátkem války nemůže nijak reflektovat reálný stav o šest let později ve válkou zničené zemi. Pokud bychom chtěli stanovit počet Němců v Československu na konci války, opět je možné stanovit pouze odhad, který zohlední vedle přirozeného přírůstku obyvatel i válečné ztráty. Válečné ztráty byly vyčísleny pro Německo jako celek a tak extrakce přesných dat pouze pro sudetoněmecké obyvatelstvo není uskutečnitelná a vyčíslení je možné stanovit pouze jako proporce na základě celkového počtu. Tento propočet je navíc znesnadněn vyšším počtem odvedených branců z východních oblastí v poměru k západním.<sup>76</sup> Počet sudetoněmeckého obyvatelstva tak byl snížen o počet těch, kteří se na konci války pohybovali mimo území, ať už důvodů jejich pobytu na válečných frontách nebo v zajetí.

Neposledním aspektem souvisejícím se situací bezprostředně po konci války je různorodost složení samotného německého obyvatelstva. Problematiku přesného vyčíslení vysídlených osob komplikuje skutečnost, že transfer se týkal všech německých obyvatel, kteří se v danou dobu pohybovali na území Československa. Vedle sudetoněmeckých starousedlíků se ovšem na konci války na českém území nacházeli i říšští Němci, jež zde žili již před Mnichovem, nebo se přistěhovali po vyhlášení protektorátu, a také velký počet uprchlíků, kteří utíkali jak z východní Evropy před sovětskými vojsky, zejména ze Slezska, tak i ze západu před spojeneckými nálety.<sup>77</sup> A tak bývají odhady celkového počtu německých civilistů pohybujících se na území na konci války odhadovány až na 4 miliony obyvatel.<sup>78</sup> Vzhledem ke složitosti situace je nutné brát veškeré propočty pouze jako přibližné, jejich stanovování často vycházelo pouze z odhadu a jejich přesné dohledání je vzhledem k nedostatku přesných a ověřených údajů nemožné.

---

vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. 9. října 1992 ve Štiříně u Prahy. 1993, s. 145.

<sup>76</sup> Kučera, Jan. Statistické propočty odsunových ztrát – konečné slovo nebo slepá ulička? Op. cit., s. 144.

<sup>77</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Op. cit., s. 53.

<sup>78</sup> Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. Op. cit., s. 131.

Výchozí hodnotou, ze které mohou následné odhady počtu vysídleného obyvatelstva vycházet je statistika z roku 1939 udávající 3,3 milionu obyvatel německé národnosti na území Československa.<sup>79</sup> Od té je nutné odečíst válečné ztráty na životech, a to jak z válečných front, tak z řad civilního obyvatelstva, které se odhadují mnohdy značně velkoryse. V pracích různých autorů jsou hodnoty odhadovány v rozmezí 160 000 – 215 000 osob. Stanovení jasného počtu Němců na konci války je ovšem značně komplikované ať už důvodu velkého množství uprchlíků, jak z řad sudetoněmeckých starousedlíků, jejichž evakuace probíhala již na počátku roku 1945, tak řad německého obyvatelstva z východní, jižní i západní Evropy, kteří naopak hledali na českém území úkryt, tak také v neposlední řadě z důvodu nejasného fungování administrativního aparátu. Proto se v literatuře objevují značně odlišné údaje, které se pohybují v rozmezí od 3 100 000 – 3 500 000 obyvatel německé národnosti. *„Rozdíly v těchto propočtech jsou zřejmě způsobeny jak značně volnými odhady pokud šlo o obyvatele přítomné v pohraničí a v historických zemích jako celku (nejasná byla situace na Slovensku a hlavně Zakarpatské Ukrajině), tak tím, zda byli započítáni všichni přítomní Němci nebo jenom starousedlíci a především, zda se braly v úvahu také ty osoby, které byly v této době za hranicemi (zajatci, uprchlíci aj.).“*<sup>80</sup>

První etapa tzv. divokého odsunu charakteristická svým živelným postupem neumožňuje jasné vyčíslení transferovaných osob o to více, že je toto období známé svými akty bezpráví a zločínů a vysokými počty obětí na životech. Zároveň toto období otevírá další otázky složitějšího stanovování a prokazování zda bylo úmrtí dané osoby jakkoliv spojeno s procesem transferu či mělo jiné příčiny. Statistiky uvádí, že během roku zesnulo dohromady přes 60 000 Němců, přičemž zevní příčiny jsou prokazatelné asi u 10 000 osob,

---

<sup>79</sup> Mezi tyto obyvatele je řazeno i židovské obyvatelstvo. In Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 -1947. Op. cit., s 163.

<sup>80</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Op. cit., s. 54.

z nichž byla zhruba polovina sebevražd.<sup>81</sup> Do jaké míry byl rozhodnutí jednotlivých osob dobrovolně ukončit svůj život ovlivněno neutěšenou životní situací a obavami z dalšího vývoje a do jaké míry psychologickými onemocněními a psychickým narušením je opět nedohledatelné a zpětně neurčitelné. Do schválení transferu postupimskou konferencí v srpnu 1945 bylo dle armádních pramenů přesunuto či evakuováno z území do 450 000 – 560 000 obyvatel, v některých zdrojích se odhaduje počet až na 730 000 obyvatel během této krátké doby.<sup>82</sup> Avšak ani počet osob vysídlených v rámci tzv. organizovaného odsunu není přesně znám a počty se v literatuře odlišují. Tomáš Staněk jako nejpravděpodobnější stanovuje počet vysídlených osob na 1 850 000 do americké a 640 000 osob do sovětské okupační zóny v rámci organizovaného transferu. Po připočtení osob mimo tyto organizované procesy dochází k rozmezí celkového počtu 2 230 000 – 2 910 000 osob vysídlených z Československa do německých okupačních zón.<sup>83</sup>

Odlišným způsobem vyčíslování obyvatel, jichž se týkal poválečný transfer, než je zjišťování odsunutých osob podle transportní dokumentace, je vyhledání počtu vydaných potravinových lístků. Avšak i tato metoda má svá úskalí, nevykazuje přesná, ale naopak často značně zavádějící data. Dle literatury je tímto způsobem možné stanovit, že počátkem května 1945 žilo v českém pohraničí 3 325 000 obyvatel, z nichž bylo neněmecké národnosti asi 600 000.<sup>84</sup> Srovnání s lednem 1946, kdy byl vykázáno celkem 2 142 203 potravinových lístků pro německé obyvatelstvo, z čehož bylo 1 884 699 v českém pohraničí, ukazuje pokles počtu německého obyvatelstva v českém pohraničí mezi květnem 1945 a lednem 1946 o cirká 840 000 obyvatel. Tento postup zjišťování počtu v pohraničních oblastech ale neumožňuje rozlišit mezi tím, zda bylo obyvatelstvo přesunuto v rámci republiky do vnitrozemí, či bylo

---

<sup>81</sup> Kučera, Jaroslav. Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jejich přesného vyčíslení. 1992, s. 24, nebo taktéž Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. Op. cit., s. 132.

<sup>82</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 61, nebo taktéž in Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. Op. cit., s. 135.

<sup>83</sup> Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945 – 1948. Op. cit., s. 136.

<sup>84</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Op. cit., s. 54.



součástí transferu do zahraničí. Další tempo poklesu je možné dokumentovat na srovnání s dalšími obdobími, zejména letními měsíci, kdy byly transfery nejintenzivnější. Na přelomu července a srpna 1946 bylo vykázáno vydání 1 123 672 potravinových lístků pro veškeré německé obyvatelstvo v Československu, přičemž v dalším období na přelomu srpna a září to bylo pouze 788 692 lístků.<sup>85</sup> Samotné vyčíslování počtu osob dotčených transferem jen na základě vydaných potravinových lístků by bylo ovšem také zjednodušující. Je však velmi užitečným nástrojem a kontrolní hodnotou pro stanovování tempa a rozsahu transferu německého obyvatelstva s daty z jiných zdrojů.

V neposlední řadě je způsobem, jak zjistit celkový rozsah transferu německého obyvatelstva, zjištění počtu v jejich nových domovech. Joseph Schechtman při stanovování počtu vychází z poválečného sčítání lidu, kdy si všiml hodnot u osob, jež se sebe samy označily za československé Němce.<sup>86</sup> V americkém okupačním pásmu se v roce 1946 ke svému československému původu přihlásilo celkem 2 386 000 osob a v sovětském pásmu 841 000 osob.<sup>87</sup> Literatura zabývající se počty vysídleného obyvatelstva v jednotlivých okupačních zónách, resp. v jednotlivých německých republikách, udává různé údaje lišící se v řádu statisíců. Zároveň stav vysídleného obyvatelstva lze stanovit pouze k určitému datu, ale konečný stav v jednotlivých okupačních zónách není stanovitelný, neboť současně stále probíhal další pohyb obyvatel. V rámci jednotlivých okupačních zón docházelo k nárůstu obyvatel v důsledku přirozeného přírůstku a návratu válečných zajatců a současně i k nezachytitelným přechodům mezi jednotlivými zónami, zejména značnému odchodu obyvatel ze sovětské okupační zóny do západních oblastí.<sup>88</sup>

---

<sup>85</sup> Staněk, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Op. cit., s. 210.

<sup>86</sup> V anglickém originále je použit termín Czechoslovak Volksdeutsche. In Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 92.

<sup>87</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 92 – 93.

<sup>88</sup> Rüdiger Overmas si všimá, že motivací těchto odchodů byla často sociální situace, neboť „mezi těmi, kteří utkali do západních zón, představovali v prvních letech největší podíl právě tito lidé, kteří v sovětské okupační zóně stáli na spodních stupních společenské hierarchie a byli relativně bez prostředků.“ In Overmas Rüdiger. Op. cit., s. 124.

I přes oficiální ukončení transferů k migračním tokům obyvatel mezi Československem a Německem docházelo i v pozdějších letech. Jednalo se zejména o dobrovolné odchody antifašistů, kvalifikovaných pracovníků a specialistů, kteří byli z transferu uvolněni a osob, jejichž rodiny byly rozděleny. Původní předpoklady počítaly se stavem, kdy v Československu zůstane asi 250 000 – 300 000 německých obyvatel. Po oficiálním ukončení transferů zůstalo v republice celkem 192 000 Němců.<sup>89</sup> Jejich následné odchody do Německa pak probíhaly buď bez jakéhokoli vědomí úřadů či na základě legálního vycestování nebo v rámci mezivládních dohod o slučování rozdělených rodin. Na začátku roku 1949 se tak počet německých obyvatel snížil na 180 000 a při sčítání obyvatel v následujícím roce se k německé národnosti přihlásilo 165 117 obyvatel,<sup>90</sup> přičemž je nutné mít na paměti, že v rámci tohoto sčítání byla národnost stanovována na základě dobrovolného přihlášení se k dané příslušnosti.

Konečné zjištění celkového počtu německého obyvatelstva, které bylo z Československa po konci druhé světové války vysídleno je tak velmi problematické, neboť známé údaje jsou velmi nejednotné a často stojí pouze na odhadech nebo neověřených informacích.<sup>91</sup> Proto je možné dojít k velmi rozličným výsledkům. Odlišnost ve výsledcích výzkumů jednotlivých autorů otevírá možnosti manipulace s výsledky a možného účelového nadhodnocování nebo naopak podhodnocování výsledků ve vybraný prospěch určité interpretace historické události.

---

<sup>89</sup> Sládek, Milan. Op. cit., s. 150.

<sup>90</sup> Staněk, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Op. cit., s. 81.

<sup>91</sup> Jako příklad může být uveden opakovaný údaj o počtu 912 000 vysídlených německých obyvatel v sovětské okupační zóně, který měl vycházet ze sčítání obyvatel v roce 1950. Jaroslav Kučera si ve své publikaci upozorňuje, že výsledky tohoto sčítání nikdy nebyly oficiálně zveřejněny a tento údaj do literatury dostal tak, že ho ve své práci z roku 1953 Radomír Luža převzal z materiálu československého ministerstva zahraničních věcí z června 1949, kde ovšem pramen jmenován není, naopak je uvedeno, že jde o přibližný údaj. Přestože ve své pozdější práci Luža zdroj svých informací uvedl a to i datací, byl tento údaj později převzat jinými autory. In Jaroslav Kučera, Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Op. cit., s. 18.

#### 4.1.1 Problematika tzv. odsunových ztrát

Téma, které souvisí s otázkou poválečného transferu a jeho vyčíslením je i problematika vyčíslení ztrát. V literatuře se pro toto téma nejčastěji používá termín odsunové ztráty.<sup>92</sup> Odsunovými ztrátami jsou pak chápány ty ztráty na životech, ke kterým došlo v důsledku procesu transferu či s ním nějak souvisí. I v tomto případě dochází k velkým diskrepancím v pracích různých autorů, které jsou způsobeny především odlišnou metodikou započítání ztrát na životech mezi odsunové ztráty. Jako prokazatelné bývají považovány ty ztráty, ke kterým došlo po ukončení války na území, tedy 8. květnu. Ztráty byly zapříčiněny násilnými činy, zejména během samotného transferu či v táborech, kde bylo německé obyvatelstvo shromažďováno. Avšak i v případě táborů se otevírá otázka, do jaké míry lze do těchto ztrát započítávat i ta úmrtí, která byla způsobena obecně špatným stavem obyvatelstva, vysokým věkem či pracovními úrazy. Pochybnosti o relevantnosti započítávání se týkají i případy sebevražd, jež se v raném poválečném období staly významným fenoménem a jež měly zajisté mnoho různých příčin. Jako problematická se objevuje také kategorie ztrát v důsledku následků odsunu, kdy docházelo k úmrtím zapříčiněným špatným fyzickým stavem mimo území Československa, ale i v tomto případě není možné jasně rozhodnout, zda byl příčinou úmrtí transfer nebo obecně špatný stav způsobený válečným strádáním. Nejasná hranice také panuje mezi odsunovými a válečnými ztrátami německého civilního obyvatelstva, kdy na některých místech docházelo k paralelnímu působení jak armád, či partyzánských skupin, tak jiných povstaleckých organizací. Z tohoto výčtu problematického vyčíslování odsunových ztrát pak vyplývá, „že při určitém extenzivním výkladu pojmu sudetoněmeckých ztrát, může konečné vyčíslení

---

<sup>92</sup> Německá literatura pracuje s termíny Vertreibungsverluste či Vertreibungsoffer.

*dosáhnout značně vysokých hodnot. Správné by ovšem nebyly ani opačné snahy o redukci odsunových ztrát pouze na skupinu násilně zemřelých osob.*<sup>93</sup>

Počet odsunových ztrát se v literatuře pohybuje v rozmezí mezi 216 000 – 272 000 úmrtí v důsledku transferu, ale i tento výpočet metodologicky vychází ze srovnání statistik před válkou a po válce v roce 1950, počítá s přirozeným přírůstkem a válečnými ztrátami a tedy naráží na tatáž úskalí jako celkový výčet, a proto i v tomto případě je nutná pozornost, neboť absence prokazatelných a ověřitelných dat a nutnost pracovat s odhady otevírá možnosti manipulace a rizika účelového použití.

---

<sup>93</sup> Kučera, Jaroslav. Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Op. cit., s. 7.

## 5. Transferované obyvatelstvo ve Spolkové republice Německo

### 5.1 Situace bezprostředně po překročení státních hranic

Před zaměřením na samotné určení transferů německého obyvatelstva do jednotlivých spojeneckých okupačních zón, jež bylo již v jejich režii, je nutné se nejprve krátce zaměřit na středoevropskou perspektivu poválečných transferů německého obyvatelstva. Po válce nedocházelo k transferům německého obyvatelstva pouze z Československa, ale i z jiných zemí. Článek XIII. závěrečné zprávy postupimské konference stanovoval transfer německých obyvatel z Československa, Polska a Maďarska, ale nakonec docházelo k transferům i z Jugoslávie, Rumunska a Pobaltských států.<sup>94</sup> Podle údajů dostupných v literatuře se dohromady jednalo asi o 11 – 12 milionů obyvatel,<sup>95</sup> kteří byli přesunuti do všech čtyř okupačních zón v Německu. Početní odhady stanovují kolem 3 – 4,3 milionů do sovětské okupační zóny a 8 - 9 milionů do zbývajících tří západních spojeneckých okupačních zón. Připočteny musí být také dobrovolné migrační vlny obyvatel, které nebyly nikým nařizovány. Anglosaská literatura tak rozlišuje mezi vysídlenci (Expellees, někdy také Deportees), tedy těmi, kdo byli transportováni úředním rozhodnutím a utečenci (Refugees), jejichž migrace nebyla nijak organizovaná. Terminologie západního Německa pro tyto obyvatele používá termín Vertriebene (oproti termínu Umsiedler či Zugewanderte používaném

---

<sup>94</sup> Becker, Ortrud, Geflüchtet, Vertrieben, Aufgenommen. Dokumentation über die Vertreibung, die Aufnahme, die Eingliederung und das Wirken der Heimatvertriebenen im Kreis Groß-Gerau. 1990, s. 49.

<sup>95</sup> Údaj 11 milionů obyvatel udává ve své práci např. Thomas Grosser. In Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republice Nemecko. K postaveniu sudetských Nemcov v povojnovej západonemeckej spoločnosti na príklade Bavorska. In V rozdelenej Európe. Česi, Slováci, Nemci a ich štáty v rokoch 1948 -1989. 1998. s. 25. Naopak Joseph Schechtman se přiklání k variantě 12 milionů. In Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 315.

v sovětské okupační zóně, respektive v Německé demokratické republice). V přístupu k těmto obyvatelům nebyl vždy činěn rozdíl, z hlediska administrativy byli pojímáni jako jedna sociální skupina, a proto je není vždy možné od sebe odlišit. Pro tyto účely bude tato kapitola pracovat s termínem nově příchozí obyvatelstvo,<sup>96</sup> aby byly zohledněny obě skupiny obyvatel.

Většina německých obyvatel vysídlených z Československa, kteří byli přepraveni do americké okupační zóny, byla usazena především v Bavorsku, Dolním Sasku, Šlesvicku-Holštýnsku a Hesensku.<sup>97</sup> Po překročení hranic nebylo ze strany úřadů, zejména okupačních správ, tvořen rozdíl mezi jednotlivými osobami podle země původu. Je tedy nesnadné vždy odlišit sudetské Němce od zbytku německého obyvatelstva, které bylo po válce do Německa transferováno. Zároveň při samotném přesunu čelili úřady akutnímu nedostatku ubytovacích prostor pro nově příchozí obyvatele. A tak docházelo k tomu, že *„Němci vyhnání z východní a střední Evropy neměli z počátku možnost určit si v Německu místo pobytu. Spojenci, kteří se mezi sebou dohodli na konkrétních kontingentech, je pak umísťovali tam, kde byly volné kapacity.“*<sup>98</sup> Z důvodu válečných událostí a spojeneckých náletů byla většina nově příchozích obyvatel umístěna na venkov, který nebyl válkou tolik zničen jako městské oblasti.

Americká okupační správa pro účely administrace válečných vězňů a nově příchozích obyvatel zřídila Spojený repatriační výkonný výbor (Combined Repatriation Executive, CRX), který měl společně s německými civilními úřady přijímat transferované obyvatelstvo. Ačkoli docházelo k organizované redistribuci transferovaných mezi jednotlivými okupačními zónami, docházelo k dalším dobrovolným přechodům nově příchozích mezi jednotlivými okupačními zónami, a to bez jakékoli kontroly. Početně významný byl zejména přesun transferovaných obyvatel ze sovětské okupační zóny do britské okupační zóny.

---

<sup>96</sup> V anglosaské literatuře je používán termín Newcomers

<sup>97</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 329.

<sup>98</sup> Kossert Andreas. Chladná vlast. 2008. s. 70

Ačkoliv zpočátku všechny čtyři okupační zóny postup k nově příchozím mezi sebou vzájemně koordinovaly a došlo k dohodě, že odpovědnost za integraci nově příchozích bude delegována na německé úřady, docházelo v jednotlivých okupačních zónách k mnoha rozdílům. Zatímco americká okupační správa nechala veškerou odpovědnost na německých civilních úřadech, Britové si, i přes deklarování přenesení pravomocí na německé úřady, ponechávali velkou řadu pravomocí a dohled, stejně tak jako francouzská okupační správa, která se spoléhala spíše na vlastní a přímý management. Sovětská okupační správa, která bude blíže rozebrána v následující kapitole, přenesla odpovědnost na německé úřady, nad kterými si ale udržovala přísný dohled.<sup>99</sup>

## **5.2 Rozdíly mezi spojeneckými okupačními zónami**

Než ze tří spojeneckých okupačních zón vznikla v roce 1949 Spolková republika Německo, byly za politiku týkající se nově příchozích odpovědné jednotlivé okupační správy, a proto mezi nimi docházelo k mnoha partikulárním odlišnostem.

### **5.2.1 Francouzská okupační zóna**

Francouzská okupační správa zejména argumentovala svou neúčastí na postupimských jednáních a dohodách, které byly na konferenci přijaty, a proto se necítila zavázána povinností přijímat transferované obyvatelstvo ve své zóně. To způsobilo, že až do roku 1947 nebyli ve francouzské okupační zóně přijati žádní nově příchozí obyvatelé.<sup>100</sup> Francouzská okupační správa svoji

---

<sup>99</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 291 – 292.

<sup>100</sup> Braun, Sebastian, Omar Mahmoud, Toman. The employment effects of migration: Evidence from the mass arrival of German expellees in post-war Germany. 2011. s. 6.

argumentaci navíc podporovala nedostatkem potravin a ubytovacích kapacit pro nově příchozí. Po dohodě na přijetí 120 000 – 300 000 vysídlenců, došlo k přijetí dohromady téměř 200 000 nově příchozích ve francouzské okupační zóně.<sup>101</sup>

### 5.2.2 Britská okupační zóna

Naproti tomu britská okupační správa se cítila zavázána svou účastí na postupimské dohodě a nově příchozí přijímala. Vnímala je ale jako zátěž a v počáteční fázi spíše vyvíjela snahy o prevenci dalšího přijímání transportů. Obavy způsoboval i nekontrolovaný přechod obyvatel ze sovětské okupační správy, a to nejen obyvatel, kteří byli do sovětské okupační zóny transferováni z jiných zemí, ale i obyvatel, kteří na tomto území pod sovětskou správou žili dlouhodobě, a motivací k dobrovolnému odchodu byla zejména snaha o zlepšení jejich ekonomické situace. Tato nekontrolovaná migrace obyvatel z východu na západ pak na počátku studené války v britské okupační zóně způsobila zejména obavy jak ze šíření komunistické propagandy, tak nekontrolovaného nárůstu obyvatel ve válkou zničených oblastech, který násobil nedostatek potravin a ubytovacích prostor pro nově příchozí, a tak docházelo neschopnosti britské okupační správy zajistit všem obyvatelům humanitární podmínky, k jakým se zavázala v postupimské deklaraci. Chaotická situace pak způsobovala i nevhodné a arbitrární umíst'ování obyvatel, kdy docházelo k umíst'ování městského obyvatelstva z průmyslových oblastí na venkov a naopak. I přes snahu o změny v redistribuci transferovaného obyvatelstva k žádným změnám nedošlo.<sup>102</sup>

---

<sup>101</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 287, 312.

<sup>102</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 307 – 312.



### 5.2.3 Americká okupační zóna

Největší počet transferovaného obyvatelstva však přijímala americká okupační správa v Bavorsku. Právě ze tří německých zemí pod americkou okupační správou mělo Bavorsko „...nejtěžší úlohu v tomto vyhnání, protože muselo nejen absorbovat svou kvótu sudetských Němců, nýbrž také přijmout, roztrždit a odeslat všechny kvóty sudetských Němců určené pro Hesensko a Bádensko-Württembersko.“<sup>103</sup> Procedurou přijetí po překročení hranic bylo přidělení daného transportu do určené spolkové země podle rozhodnutí spolkové rady (Länderrat), kde byly transportovaní obyvatelé nejdříve přijati v přijímacím či tranzitním centru.<sup>104</sup> Po přijetí v tomto centru byli lékařsky prohlédnuti a následně jim bylo přiděleno místo jejich pobytu. Avšak vedle těchto hromadných a organizovaných transferů se do americké okupační zóny dostávali lidé na základě individuálních či hromadných povolenek,<sup>105</sup> dále sudetští Němci, kteří přešli přes Rakousko a také ilegálně příchozí. Z kapacitních důvodů byli nejčastěji transportovaní obyvatelé přidělováni do venkovských oblastí, které netrpěly akutním nedostatkem potravin a nebyly tolik zničeny spojeneckými nálety jako města, zejména v průmyslových oblastech, avšak na rozdíl od měst, nenabízely tyto oblasti tolik pracovních příležitostí pro nově příchozí obyvatelstvo.<sup>106</sup> Proto v pozdějších letech začalo docházet k následné migraci nově příchozích obyvatel, která bývá označována jako sekundární migrace a která probíhala mezi jednotlivými spolkovými zeměmi, ať na dobrovolné bázi, či v rámci vládních programů.<sup>107</sup> Jednalo se zejména o přesídlování obyvatel z přelidněných oblastí Šlesvicka-Holštýnska, Bavorska a Dolního Saska do průmyslových oblastí Severního Porýní –

---

<sup>103</sup> Hrbek, Jaroslav. Americký dokument o odsunu Němců z Československa. In *Historie a vojenství*, Vol. 44 (1995), No. 5. s. 170 – 171.

<sup>104</sup> Kreis-Durchschleusunglager

<sup>105</sup> Hrbek, Jaroslav. Op. cit.

<sup>106</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 297 -307.

<sup>107</sup> V roce 1949 iniciovala federální vláda program, v jehož rámci bylo plánováno přesídlit 300 000 obyvatel během následujících dvou let. In Wiskeman, Elizabeth, Op. cit., s. 152.

Vestfálska a Bádenska Württemberska.<sup>108</sup> Tato migrace byla primárně motivována ekonomickými zájmy jednotlivců, kteří odcházeli do městských a průmyslových oblastí nabízející více pracovních příležitostí než venkovské oblasti. Je odhadováno, že se v rámci této migrace do roku 1960 přestěhoval téměř 1 milion transferovaných obyvatel.<sup>109</sup>

Vedle nedostatku ubytovacích kapacit pro nově příchozí obyvatelstvo byly hlavními problémy raného poválečného období nedostatek, či riziko hrozcího nedostatku, potravin a také pracovních míst pro nové obyvatele. Velká část příchozích byla přidělena právě do venkovských oblastí, které nebyly tolik zničeny válečnými událostmi a nabízely dostatek ubytovacích kapacit a potravin mnohem více než zničená města,<sup>110</sup> která ovšem, nabízela více pracovních příležitostí. Další snahou při redistribuci nově příchozích obyvatel bylo jejich prostorové rozptýlení, aby nevznikaly izolované skupiny, které by se těžko integrovaly do většinové společnosti,<sup>111</sup> a hrozilo by u nich riziko iredentismu. „*Americká politika měla v podstatě za cíl úplnou asimilaci, o integraci se ani příliš nemluvalo. Nově příchozí se měli rozdělovat tak, aby se pokud možno přerušily všechny sociální vazby ze staré vlasti.*“<sup>112</sup> Právě přidělení nově příchozího obyvatelstva do venkovských oblastí přineslo mnoho problémů. Ať už to bylo neochotou samotných příchozích, kteří v drtivé většině doufali v návrat do svých domovů, jejich nevhodným přidělením, kdy kvalifikovaní pracovníci z průmyslových oblastí a městské obyvatelstvo bylo přiděleno na venkov, ale hlavně neochotou domácího obyvatelstva tyto nové obyvatele přijmout. Zároveň panovaly obavy z destabilizace společnosti příchodem tak velkého počtu obyvatel, jež tvořili v roce 16,5% obyvatel Spolkové republiky Německo.<sup>113</sup>

---

<sup>108</sup> Grosser, Thomas. The Integration of Deportees into the Society of the Federal Republic of Germany. S. 134.

<sup>109</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 31.

<sup>110</sup> Wiskeman, Elizabeth, Op. cit., s. 140.

<sup>111</sup> Grosser, Thomas. The Integration of deportees into the society of the federal republic of Germany. Op. cit., s. 131.

<sup>112</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 196.

<sup>113</sup> Grosser, Thomas, Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 25.

### 5.3 Politická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva

Dalším krokem vojenské okupační správy, jak se pokusit začlenit nově příchozí obyvatelstvo, bylo právní zajištění jejich rovnoprávného postavení ve společnosti. Před vyhlášením samostatné Spolkové republiky Německo v roce 1949 přijala v roce 1947 vojenská okupační správa zákon o přijetí a integraci německých uprchlíků, který měl garantovat všem nově příchozím rovnocenná práva a povinnosti a přístup k sociální podpoře a přidělům potravin a zboží.<sup>114</sup> Vyhlášení nového státu v roce 1949 pak znamenalo definitivní přenesení veškerých pravomocí na německé úřady. Ústava, resp. základní zákon Spolkové republiky Německo, pak v sobě obsahoval prvky týkající se i nově příchozích obyvatel. Byla to zejména garance jejich postavení, kdy jim a jejich rodinným příslušníkům bylo podle článku 116 přiděleno státní občanství,<sup>115</sup> čímž byli právně zrovnoprávněni se starousedlíky. Tématem nově příchozích obyvatel se zabývaly i další části základního zákona, zejména článek 119, který stanovoval právo federální vlády vydávat rozhodnutí jednotlivým spolkovým zemím o přerozdělení nově příchozích obyvatel a článek 131, jež se týkal osob ve veřejné službě.<sup>116</sup>

Právě uznání plného občanství nově příchozím obyvatelům bylo důležitým milníkem. Obavy domácího obyvatelstva z destabilizace zapříčiněné novým obyvatelstvem vedly ke snaze o neuznání jejich rovnoprávnosti. Zároveň uznání rovnoprávnosti a občanství nově příchozím, zejména těm, kteří přišli z bývalých východních částí, nepřímou vedlo k definitivnímu uznání hranic na Odře a Nise a tedy vzdání se nároků na toto území.<sup>117</sup>

---

<sup>114</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 302.

<sup>115</sup> Artikel 116, XI. Übergangs- und Schlussbestimmungen, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. cit. dle cit. dle <https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg/245> 216 [cit. 26. dubna 2015].

<sup>116</sup> Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland

<sup>117</sup> Schechtman, Joseph B. Op. cit., s. 327.

Další zákonnou úpravou týkající se nově příchozích obyvatel byl Zákon o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků<sup>118</sup> z května 1953, který definitivně ukotvoval přesídlenecký status v západoněmecké legislativě. Zákon vymezoval vysídlenou osobu (Vertriebener) jako toho, kdo byl německým státním nebo národním příslušníkem (Volkszugehöriger) a měl své dřívější bydliště pod cizí správou stávajících německých východních oblastí nebo na území mimo hranice německé říše a kdo v důsledku událostí druhé světové války byl vyhnán z tohoto bydliště, kde pobývala jeho rodina.<sup>119</sup> Tento zákon zároveň ukotvoval přenášení přesídleneckého statusu a všech práv včetně majetkoprávních nároků vysídleného obyvatelstva na rodinné příslušníky těchto přesídlených osob, včetně manželů potomků a dětí z těchto rodin.<sup>120</sup> Třetí paragraf upravoval i práva všech uprchlíků ze sovětské okupační zóny a garantoval jim německou státní příslušnost.

Bezprostředně po konci války bylo ovšem mnohem větším zásahem ze strany okupačních správy do politického postavení nově příchozího obyvatelstva, i přes snahu okupační správy zavést demokratický režim, uplatnění zákazu na vytváření politických stran. Tento zákaz vstoupil v platnost v roce 1946 z důvodu obav z destabilizace společnosti, fragmentace politického spektra a hlavně šíření revizionistických tendencí.<sup>121</sup> Tento postup pak byl odůvodňován co nejrychlejším začleněním nově příchozích do většinové společnosti a to včetně jejich integrace do politického života v rámci struktur společně s domácím obyvatelstvem. Zároveň v době počínající studené války panovala mezi západními spojenci obava ze šíření komunistické ideologie,<sup>122</sup> zejména ze strany obyvatel příchozích ze sovětské okupační zóny. Mnohem důležitější motivací ovšem bylo potlačení revizionistických

---

<sup>118</sup> Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz – BVFG) cit. dle na <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bvfg/gesamt.pdf> [cit. 26. dubna 2015].

<sup>119</sup> §1 Vertriebener. Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz – BVFG)

<sup>120</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 332.

<sup>121</sup> revizionistické tendence a snahy jsou zde pojímány jako úsilí o přehodnocení stávajícího stavu

<sup>122</sup> Ther, Philipp. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II: A Historical Reassessment. 1996, s. 787.

snah nově příchozího obyvatelstva o změnu poválečného stavu, zejména hranic ustavených po druhé světové válce, linii řek na Odře a Nise (Oder-Neiße-Grenze) a jejich snahy o návrat do svých domovů, ze kterých byli transferováni. Je zde také možné nalézt rozdíl mezi Německým obyvatelstvem transferovaným z Československa z Polska. Zatímco u sudetských Němců z Československa se snaha o artikulaci politických zájmů soustředila na vytváření krajanských sdružení, Landsmanschaftů, u německého obyvatelstva transferovaného z území dnešního Polska jsou zaznamenány snahy o vytvoření exilových vlád v britské a americké okupační zóně s revizionistickým programem.<sup>123</sup> Tyto snahy měly pak později zpětně vliv na ostatní německé politické strany, které tak demagogizovaly tyto skupiny, což v důsledku ještě více rozvířilo animozity mezi domácím a nově příchozím obyvatelstvem.<sup>124</sup>

Paradoxně ačkoliv většina nově příchozího obyvatelstva primárně usilovala o možnost co nejdřívějšího návratu do svých původních domovů, právě odmítání ze strany domácího obyvatelstva motivovalo jejich politickou angažovanost. Tento zákaz byl ovšem relativně brzo zrušen, neboť byl diskriminační vůči dané skupině obyvatel. *„Americká okupační správa se snažila čelit zjevné diskriminaci odsunutých tím, že jim povolila zakládat nepolitické a sociálně svépomocné organizace zpočátku na okresní a později na krajské úrovni.“*<sup>125</sup> Po zrušení zákazu vytváření nových politických stran v březnu 1950 došlo k vytváření vysídleneckých politických stran a jejich kandidatuře ve volbách v roce 1950 ve Šlesvicku-Holštýnsku a v Bavorsku a později i v dalších spolkových zemích.

Nejvýznamnější vysídleneckou politickou stranou se pak stal Svaz odsunutých a zbavených práva (Bund der Heimatvertrieben und Entrechteten, BHE), který se profiloval jako zájmová strana vysídleného obyvatelstva a který byl dokonce ve spolkových parlamentních volbách v roce 1953 zvolen do Bundestagu a společně s CDU/CSU, FDP a DP se stal součástí vládní

---

<sup>123</sup> V Americké okupační zóně byla polskými Němci vyhlášena gdaňská exilová vláda, která usilovala o nezávislý status Gdaňsku na půdě OSN. In Schechtman, Joseph, B. Op. cit., s. 329.

<sup>124</sup> Schechtman, Joseph. B. Op. cit., s. 326 - 330

<sup>125</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 34

koalice.<sup>126</sup> Významnějšího volebního výsledku dosáhla strana pouze už jen v následujících volbách v roce 1957, avšak bez zisku mandátu. Svaz odsunutých a zbavených práv si udržoval podporu na úrovni jednotlivých zemí, kdy byl až do první poloviny 60. let součástí spolkových vlád v Bádensku-Württembersku, Bavorsku, Hesensku a Dolním Sasku. „*Stranu volili téměř výhradně vyhnanci, především tam, kde integrační proces probíhal pomalu. Vysoký počet hlasů získal BHE jen v malých, agrárně profilovaných obcích, zatímco ve větších městech a v průmyslových oblastech zůstal vždy jen malou stranou se zlomkovým podílem hlasů.*“<sup>127</sup> Thomas Grosser pak upozorňuje na přímou úměru mezi zlepšení životních podmínek nově příchozího obyvatelstva a poklesem podpory vysídleneckých politických stran, včetně Svazu odsunutých a zbavených práva. Současně docházelo k zapojování nově příchozího obyvatelstva do etablovaných politických stran, kde fungovalo jako nátlakové skupiny a podílelo se na tvorbě agendy.<sup>128</sup>

Vedle politických stran se staly součástí německého politického spektra krajanské spolky, landsmanšafy, které se ovšem na rozdíl od stran, které se na přelomu 40. a 50. let soustřeďovaly na zlepšení sociálních a ekonomických podmínek, zaměřovaly spíše na kulturní oblast a záchranu specifické kulturní identity, která byla nově příchozímu obyvatelstvu vlastní také na udržení nároků na právo návratu. Současně byly zpočátku tyto a ostatní spolky pomáhající transferovanému obyvatelstvu obejitím spojeneckého zákazu slučování, avšak ani jim se nevyhýbaly zákazy jejich činnosti.<sup>129</sup>

Jednotlivé landsmanšafy byly zprvu vytvářeny regionálně podle místa původu nově příchozího obyvatelstva. Pokud se zaměříme pouze na sudetské

---

<sup>126</sup> Bundestagswahlen 1949-2009. Bundeszentrale für politische Bildung. Dostupné z <http://www.bpb.de/politik/wahlen/bundestagswahlen/62559/bundestagswahlen-1949-2009> [cit. 28. března 2015].

<sup>127</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 207.

<sup>128</sup> Levy, Daniel. Integrating Ethnic Germans: Early Postwar Period. In *Coming Home Germany?* 2002, s. 22.

<sup>129</sup> Činnost byla zakázána například následujícím organizacím: Sudetendeutsche Hilfsstelle, Hilfskomitee für Danziger Flüchtlinge, Hilfverein der Ostflüchtlinge a Deutsches Flüchtlingswerk.

Němce tak jejich zájmy pak reprezentovaly organizace, mezi které patřily například Pracovní sdružení k hájení sudetoněmeckých zájmů (Arbeitsgemeinschaft zur Wahrung sudetendeutscher Interessen) nebo Ackermann Gemeinde (AG), které zastupovaly sudetské Němce transferované z území Československa. Ackermann Gemeinde usiloval o prosazení práva na možnost návratu, avšak primární činnost organizace se soustřeďovala spíše na vzdělávací činnost. Další sudetoněmeckou organizací byla například Selier Gemeinde (SG), která se profilovala jako organizace sociálních demokratů ze Sudet a která datuje své kořeny až do sudetoněmeckého exilu v Londýně a která usilovala o „... *zasazení specifických zkušeností vyhnanců do širšího politického rámce, opírajícího se o spolupráci evropských socialistických stran.*“<sup>130</sup> Dále pak Witikobund (WG), který společně se Seliger Gemeinde a Ackermann Gemeinde společně vytvořily Sudetoněmecký landsmanšaft (Sudetendeutsche Landmannschaft, SL), který je dodnes největším fungujícím landsmanšaftem organizující sudetoněmecké transferované obyvatelstvo v Německu.

Mnoho dalších vzniklých landsmandšaftů se pak začalo sdružovat do větších spolků, a proto pak vznikl Spolek Landsmanšaftů (Verband der Landsmanschaften, VdL), který nebyl ovšem jediným sdružením. Vedle něho existoval i Centrální svaz vysídlených Němců (Zentraleverband der vetriebeben Deutschen, ZvD). Obě tyto organizace se později sloučily do jediné organizace – Svazu vysídlených (Bund der Vetriebene).<sup>131</sup> Svaz vysídlený získal charakter organizace na základě principu federalismu, a proto byl velmi závislý na ochotě jednotlivých členských organizací spolupracovat, či tuto zastřešující organizaci financovat.<sup>132</sup> Ačkoli mnoho landsmanšaftů je funkčních do dnes, jejich vliv postupem času začal slábnout, společně s tím jak „*příslušníci svazů stárli, takže se vyhnanecké organizace vzdalovaly*

---

<sup>130</sup> Houžvička, Václav. Op. cit., s. 320.

<sup>131</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 35.

<sup>132</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 180.

*většinu domácího obyvatelstva a nakonec byly vnímány jako zástupce zájmů okrajové skupiny.*<sup>133</sup>

Dalším politickým nástrojem spravující agendu nově příchozího obyvatelstva bylo zřízení speciálního Spolkového ministerstva pro vyhnané, uprchlé a válkou dotčené osoby (Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte) první demokraticky zvolenou vládou Konrada Adenauera, které se staralo o agendu nuceně transferovaného obyvatelstva, válečných uprchlíků a utečenců ze sovětské okupační zóny. Pracovní náplní tohoto ministerstva byla příprava zákonů týkajících se začlenění nově příchozích. Jmenovitě se jednalo o přípravu zákona o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků a zákona o vyrovnání břemen. Mezi agendu také patřilo i systematické zmapování poválečných událostí týkajících se transferu německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy. Pověření historici pod vedením Theodora Schiedera pak vytvořili osmidílnou edici Dokumentů vyhnání Němců ze středovýchodní Evropy (Dokumentation der Vertreibung des Deutschen aus Ost-Mitteleuropa) mapující zkušenosti vysídleného obyvatelstva s událostmi divokého útěku a nuceného transferu ze svých původních domovů doplněnou o zkušenosti válečných vězňů. Tato edice se zaměřuje na osobní zkušenosti s transfery, a proto není v této práci více rozebírána.<sup>134</sup>

## **5.4 Ekonomická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva**

Pro lepší uchopení ekonomické roviny postavení nově příchozího obyvatelstva je potřeba se nejprve zaměřit na výchozí postavení těchto obyvatel po transferu a jejich socioekonomické složení. Tím, že bylo

---

<sup>133</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 189.

<sup>134</sup> Moeller, Robert G. War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany. In *The American Historical Review*. Vol. 101 (1996), No. 4., s. 1023 – 1024.



obyvatelstvo transferováno jako sociologicky strukturovaný národnostní celek, došlo k transferu všech vrstev společnosti a nikoli jen určité části. Jejich dominantní socioekonomické skupiny se pak odvíjely od oblasti, odkud byli transferováni a jaká struktura společnosti byla v té konkrétní oblasti převažující. Zatímco obyvatelstvo z bývalých východních oblastí za německé říše bylo spíše ze zemědělských oblastí, příchozí ze Slezska byli z industriálního prostředí těžkého průmyslu, a sudetoněmecké obyvatelstvo, bylo taktéž z průmyslové oblasti, kde ale ovšem na rozdíl od Slezska převažoval lehký průmysl, zejména v textilních oborech. Všichni tito obyvatelé pak byli nuceni k transferu do země, jejíž obyvatelstvo je nepřijímalo a která byla zničená v důsledku válečných událostí a spojeneckých náletů. Válečné škody byly významně koncentrovány ve velkých městech a průmyslových oblastech, a právě proto byli nově příchozí v důsledku těchto velkých válečných škod přednostně umístováni do venkovských oblastí, které nabízely dostatek ubytovacích kapacit a potravin, avšak na druhou stranu vykazovaly nedostatek pracovních příležitostí. Přes tyto počáteční potíže pro nově příchozí získat jakoukoli práci tak docházelo k tomu, že tito obyvatelé byli nuceni přijímat pracovní pozice pro méně kvalifikované pracovníky. Na problematiku nedostatku adekvátních příležitostí pro nově příchozí obyvatelstvo se pak úřady snažily reagovat například zavedením rekvalifikačních programů, kterých se podle dostupných dat nově příchozí obyvatelstvo ve velké míře účastnilo,<sup>135</sup> avšak i nadále docházelo k tomu, že tito obyvatelé byli nuceni přijímat méně kvalifikované pozice. Tuto skutečnost posléze dokládá statistické měření z roku 1971, které ukazuje, že „... *nucení migranti museli přijímat podřadné práce a podřízené pozice zatímco domácí populace zažívala větší míru vzrůstající [sociální] mobility.*“<sup>136</sup>

---

<sup>135</sup> Wiskemann, Elizabeth. Op. cit., s. 157.

<sup>136</sup> Grosser, Thomas. The Integration of Deportees into the Society of the Federal Republic of Germany. Op. cit., s. 136.

Přidělení nově příchozích obyvatel do mimoměstských aglomerací tak vedlo k tomu, že byli nuceni hledat primární zdroje obživy právě zde. Všeobecný nedostatek pracovních míst vedl k tomu, že mnoho sedláků této situace zneužívalo a mzdy nově příchozích záměrně drželi na naprostém minimu či vypláceli odměnu za odvedenou práci ve formě naturálií.<sup>137</sup> Největší úskalí a velkou míru sociální poklesu zažívali bývalí samostatní statkáři, kteří transferem přišli o své majetky a polnosti a v novém prostředí se tak museli často smířit pouze s pozicemi pomocných sil v zemědělství. Zároveň v prvních poválečných letech vykazovalo nově příchozí obyvatelstvo výrazně vyšší míru nezaměstnanosti, která byla způsobena i neochotou domácího obyvatelstva přijímat na volné pracovní pozice nově příchozí.

Postavení nově příchozího obyvatelstva bylo v prvních letech po jejich příchodu z ekonomického hlediska ovlivněno několika administrativními úpravami. Jednalo se o měnovou reformu v roce 1948, o zákon o okamžité pomoci (Soforthilfegesetz, SHG) a zákon o vyrovnání břemen (Lastenausgleichgesetz, LAG), který měl doplňovat zákon o okamžité pomoci. Ekonomického postavení se dotýkal i výše zmíněný zákon o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků z května 1953 (BVFG).

Součástí programů poválečné obnovy německé ekonomiky byla měnová reforma v přijatá v červnu 1948, která nahradila říšské marky německými markami v základním poměru 10:1. Zavedení této měnové reformy bylo motivováno snahou o potlačení černého trhu, barterových obchodů a o celkovou podporu německé ekonomiky. V první fázi tato reforma mnohem více postihla jednotlivé občany, jež měli své jmění uložené ve finančních aktivech než vlastníky hmotného jmění. Zároveň vedla k odepsání významných dlužných částek, ale na druhou stranu také k odepsání úspor uložených na účtech. Tím byli nejvíce dotčeni drobní střadatelé, kteří tímto přišli o významnou část svých úspor. Na konci roku 1948 zároveň došlo

---

<sup>137</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 94, 95.

k dalšímu efektu, který měl vliv na nově příchozí obyvatelstvo, a tím bylo náhlý nárůst cen.<sup>138</sup>

Přijetí zákona o okamžité pomoci (Soforthilfegesetz, SHG) v srpnu 1949 bylo primárně motivováno akutní potřebou řešit nelichotivou situaci vyhnanců, jež byla způsobena válečnými událostmi i proběhlou měnovou reformou. Tato právní úprava zavedla povinnost odvádět poplatky na okamžitou pomoc osobami nepoškozenými válkou<sup>139</sup> a také pravidelnou měsíční výplatu nově příchozím obyvatelům (pro svobodné jednotlivce byla stanovena částka 70 německých marek, pro sezdané páry 100 marek a pro nezletilé děti 20 marek)<sup>140</sup> a podporu bydlení, vzdělávání a zakládání živností. Vedle okamžité pomoci za účelem zlepšení životní situace nově příchozích obyvatel bylo dalším účinkem tohoto zákona uznání zvláštních potřeb nově příchozích obyvatel.<sup>141</sup>

Zákon o okamžité pomoci byl později rozšířen v rámci zákona o vyrovnání břemen (Lastenausgleichgesetz) přijatého v květnu 1952, který byl v procesu vyrovnávání nerovného postavení, mezi těmi kdo byli více postiženi válečnými událostmi a poválečným transferem a těmi, kterých se dané události dotkly méně, mnohem důležitějším krokem. Tento akt cílil na vyrovnání znevýhodněného postavení obyvatel způsobeného majetkovou ztrátou, kterou trpěla většina nově příchozích, jež musela v zemích svého původu zanechat většinu majetku, ať už se jednalo o nemovitý majetek, domy, polnosti či živnosti, nebo i movitý majetek, kdy v rámci transportů byly stanoveny váhové limity na jednotlivá zavazadla. Zákon upravoval finanční transfery prostřednictvím předepisování daňových odvodů a daňových úprav<sup>142</sup> a zároveň i přerozdělování majetku, těch jež nebyli válkou dotčeni, čímž měli

---

<sup>138</sup> Dalším efektem bylo snížení důvěry v novou měnu, a ačkoli bylo doporučováno zavedení kontroly cen, německé bankovní instituce zpřísnily podmínky úvěrů, čímž došlo k podpoře ekonomiky, neboť to vedlo k tomu, že došlo k narušení pokusu tradičních německých podniků zavést nastavení fixace cen a tím tak k ekonomické liberalizaci. In Carlin, Wendy. *West German growth and institutions, 1945 – 90*. In Crafts, Nicolas, Toniolo Gianni (ed.). *Economic growth in Europe since 1945*. 1996, s. 464 – 465.

<sup>139</sup> Kossert, Andreas. *Op. cit.*, s. 119.

<sup>140</sup> Wiskeman, Elizabeth. *Op. cit.*, s. 151.

<sup>141</sup> Levy, Daniel, *Integrating Ethnic Germans: Early Postwar Period*. s. 25.

<sup>142</sup> Levy, Daniel. *Op. cit.*, s. 27.

být narovnány společenské nerovnosti a břemena způsobená válkou a následným nuceným transferem. Podle tohoto zákona mohli nově příchozí podat žádost o odstupňované odškodnění za ztrátu majetku ve své domovině, avšak v praxi docházelo k tomu, že se někteří nově příchozí obyvatelé tohoto práva vzdali z důvodu mylné obavy ztráty nároku na budoucí navrácení majetku v zemi svého původu.<sup>143</sup> Sekundárním efektem, který zákon o vyrovnání břemen přinesl, bylo spíše než materiální, jisté morální uznání potřeb nově příchozího obyvatelstva, neboť byl přijat v době stále panující vysoké nezaměstnanosti a počínající poválečné obnovy,<sup>144</sup> avšak i přes počáteční předpoklady radikálních proměn způsobených zákonem „*vyrovnání břemen nevedlo ani ke změně sociální struktury Spolkové republiky, což si někteří přáli a jiní se toho obávali, ani se nedotklo majetku domácích obyvatel...*“<sup>145</sup>

Pro účely zlepšení ekonomického postavení nově příchozích obyvatel vznikaly i další programy, včetně programů osobních půjček. Speciálně pro nově příchozí obyvatele byla dokonce zřízena speciální bankovní instituce, posléze přejmenovaná na Lastenausgleichbank, která byla částečně financovaná Marshallovým plánem.<sup>146</sup> Půjčky byly poskytovány primárně pro financování nově vznikajících živností a firem, které tak vytvářely nová pracovní místa a podílely se na poválečné obnově Německa. Docházelo tak k zakládání firem nově příchozími obyvateli, často ve stejném odvětví, v jakém podnikali před svým příchodem a v němž velmi často zaměstnávali své bývalé spoluobčany. „*Východní a sudetští Němci tak významně přispěli na jedné straně k expanzi západoněmeckého textilního průmyslu a na druhé straně k industrializaci jihozápadního Německa, Bavorska, a později, když dorazili, i Bádenska-Württemberska, jehož průmysl se během pár let velmi rychle rozvinul.*“<sup>147</sup>

---

<sup>143</sup> Koseet, Andreas. Op. cit., s. 121, 128.

<sup>144</sup> Ther, Phillip. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II. Op. cit., s. 791.

<sup>145</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 121 – 122.

<sup>146</sup> Wiskeman, Elizabeth. Op. cit., s. 151 – 152.

<sup>147</sup> Wiskeman, Elizabeth. Op. cit., s. 158 – 159.

Na ekonomické postavení měl v neposlední řadě vliv i výše zmíněný zákon o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků z května 1953, který zaváděl veřejné pracovní pozice, na které měly být primárně přijímáno nově příchozí obyvatelstvo do té doby, dokud bude tato skupina obyvatel vykazovat vyšší míru nezaměstnanosti než domácí obyvatelstvo. Účelem těchto pracovníků měla být asistence při hledání adekvátních pracovních pozic pro nově příchozí obyvatelstvo, které měly víc odpovídat jejich pozicím před vypuknutím války a asistence při zakládání drobných živností. Zpětná evaluace úspěchu či neúspěchu tohoto programu je ovšem neprokazatelná, neboť není možné odlišit efekt této úpravy od obecného poválečného růstu německé ekonomiky.<sup>148</sup>

Ekonomické postavení nově příchozího obyvatelstva do západních okupačních zón velmi bylo významně ovlivněno úspěchem poválečné obnovy německé ekonomiky, často označované jako německý ekonomický zázrak (*Wirtschaftswunder*), kdy postupně začalo docházet dokonce k nedostatku pracovníků v určitých průmyslových oblastech. I přes významné počáteční složitosti, které nově příchozí obyvatelé zažívali bezprostředně po svém příchodu, kdy byli stěhováni do venkovských oblastí, jež vykazovaly nedostatek pracovních příležitostí, a zároveň zažívali významnou diskriminaci ze strany domácího obyvatelstva, pak tyto obyvatelé dokázali konsolidovat své ekonomické postavení. Avšak i přes tento ekonomický růst a významné snižování nezaměstnanosti nově příchozí obyvatelstvo vykazovalo v porovnání s domácím obyvatelstvem nižší průměrné mzdy, vyšší riziko nezaměstnanosti a nižší míru pravděpodobnosti vlastnictví majetku. Zároveň tyto obyvatelé ve srovnání s domácím obyvatelstvem vykazovali daleko vyšší míru sektorové mobility, kdy velké množství původně venkovského obyvatelstva odcházelo za prací do měst.<sup>149</sup> To způsobeno také tím, že byla

---

<sup>148</sup> Falck, Oliver, Heblich, Stephan, Link, Susanne. *Forced Migration and the Effect of an Integration Policy in Post WWII Germany*. 2012. s. 1 – 23.

<sup>149</sup> Bauer, Thomas K., Braun, Sebastian, Kvasnicka, Michael. *The Economic Integration of Forced Migrants: Evidence for Post-War Germany*. 2011. s. 2 -24.

většina nově příchozího obyvatelstva nucena k změně povolání, zejména méně kvalifikovaní pracovníci.<sup>150</sup>

## 5.5 Sociální rovina postavení nově příchozího obyvatelstva

Příchod několika miliónů nových obyvatel do válkou zničené země přineslo mnoho obav z destabilizace společnosti, neboť tato skupina, která v roce 1950 tvořila 16,5% obyvatel Spolkové republiky Německo byla vystavena jak ekonomickému tak sociálnímu znevýhodnění.<sup>151</sup> Složitá situace byla navíc přizívována nevráživostí, pohrdáním a nechotou domácího obyvatelstva jakkoli přijmout nově příchozí. Sociální vztahy mezi domácími a nově příchozími obyvateli byly tak vedle odmítavého postavení domácích obyvatel, kteří vnímali nově příchozí jako břemeno a nutné zlo, navíc ochlazovány nadějí nově příchozích v nedefinitivnost transferu a v možnost brzkého návratu do původních domovů, jež byla udržována po značně dlouhou dobu. Primární přidělování nově příchozích obyvatel dotčených nuceným transferem ze svých domovů proběhlo na venkov, který, na rozdíl od měst zničených válkou a spojeneckými nálety, netrpěl tak velkým a akutním nedostatkem potravin a ubytovacích kapacit, neboť právě venkovská stavení umožňovala ubytování pro více osob. A tak velmi často docházelo k ubytování nově příchozích do nemovitostí starousedlíků.<sup>152</sup> To mělo za účinek, že „*situace na venkově, který přijal největší podíl uprchlíků, byla tak napjatá, že hrozila revoluce. Příchod 'cizinců' otrásl staletými tradicemi a jistotami. Důsledkem byly hluboké trhliny v sociální, materiální i náboženské struktuře.*“<sup>153</sup> Tradičně orientované venkovské domorodé vnímalo nově příchozí s mnoha předsudky a jako cizince, v lepším případě jako pouhé hosty a v horším jako přímou hrozbu. Negativní vnímání nově příchozího obyvatelstva se neomezilo pouze na venkovské obyvatelstvo, ale i ti, již byli

<sup>150</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 36.

<sup>151</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 25.

<sup>152</sup> Např. ve Schechtman, Stephen B. Op. cit., s. 321.

<sup>153</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 99.

po svém příchodu přidělení do měst, zažívali odmítavé přijetí starousedlíky, již požadovali, aby jejich nároky byly uspokojeny primárně před nároky nově příchozích.<sup>154</sup>

Mezi nově příchozími po velmi dlouho dobu přetrvávalo vnitřní přesvědčení v ne definitivnost jejich odchodu či transferu ze svých domovů a naděje v brzký návrat. Výsledky šetření ukazují, že se v roce 1949 chtělo celých 82% nově příchozích obyvatel vrátit do své původní vlasti a i přes postupný pokles zůstal počet těch, jež se chtěli vrátit, značně vysoký. O více než deset let později, v roce 1962 stále více než polovina (52%) nově příchozích preferovalo variantu návratu do svých původních domovů. Tyto výsledky pak pomáhají ilustrovat stav, kdy nově příchozí neprojevovali ochotu začlenit se mezi domácí obyvatelstvo a svůj pobyt vnímali pouze jako dočasný. Jejich neochota přijmout daný stav jako konečný, vyrovnání se s traumaty útěku či nuceného transferu a rezignace na pokus začít nový život, zejména u starších osob, navíc v prostředí, jež je vnímalo jako nepřátele, komplikovalo soužití mezi domácím a nově příchozím obyvatelstvem a jejich integraci do společnosti.

Vzájemné předsudky, nedůvěra a různé animozity nebyly jedinými projevy problematických vztahů mezi domácími a nově příchozími. „*Původ, jazyk a způsob života o sobě poskytovaly dost důvodů k diskriminaci, k tomu se přidala chudoba a především na venkově příslušnost k jiné náboženské konfesi.*“<sup>155</sup> Během přidělování totiž taktéž docházelo k tomu, že protestantské obyvatelstvo bylo přidělováno do katolických oblastí a naopak katolíci naopak do protestantských.<sup>156</sup> Jako příklad jsou uváděni vratislavští katolíci, kteří byli přiděleni na luteránský venkov v okolí Hannoveru.<sup>157</sup> Jsou však také zaznamenány i případy kdy docházelo k proměnám jednotlivých oblastí, kdy v důsledku příchodu velkého počtu nově příchozích obyvatel opačného vyznání docházelo k proměně dominantního postavení dané

---

<sup>154</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 85.

<sup>155</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 101.

<sup>156</sup> Schulze Rainer. *Growing Discontent: Relations between Native and Refugee Populations in a Rural District in Western Germany after the Second World War.* 1989, s. 334.

<sup>157</sup> Wiskeman, Elizabeth. Op. cit., s. 141.

konfese,<sup>158</sup> což v důsledku vedlo k zostření vnímání dalšího narušení života domácího obyvatelstva. Ale i stejná konfese nově příchozích nevedla k lepšímu přijetí domácím obyvatelstvem, jak ilustruje příklad příchodu katolických sudetských Němců na taktéž katolický bavorský venkov, který se neobešel bez problémů.<sup>159</sup>

Zatímco někteří z nově příchozích byli přiděleni na venkov a ubytováni v domovech a statcích domácího obyvatelstva, ubytování těch, kteří se dostali do městských oblastí, bylo řešeno budováním prozatímních ubikací a někteří stále zůstávali v provizorních táborech. Všichni společně sdíleli svůj osud a problematické začlenění do většinové, domácí společnosti. Vliv na sociální postavení nově příchozích a jejich vztahy s domácím obyvatelstvem měla i sekundární migrace nově příchozích, tedy taková, která se odehrála po jejich nuceném transferu a která byla motivována snahou o získání zaměstnání a o celkové zlepšení životních podmínek zejména bydlení. Tato migrace často tak vedla z venkova do měst, kde ovšem taktéž docházelo k odmítavému postavení domácích obyvatel.<sup>160</sup>

Při celkovém pohledu na sociální postavení nově příchozích obyvatel je viditelná podstatná preference západních okupačních správ a následně i Spolkové republiky Německo hospodářsko-politických opatření před občansko-politickými. Přijatá opatření se tak většinou týkala politického či ekonomického postavení nově příchozích v německé společnosti na úkor opatření týkajících se sociálních vztahů mezi domácím a nově příchozím obyvatelstvem. Tyto vzájemné vztahy se vyznačovaly mnoha předsudky, odmítáním a vzájemnou animozitou a nedůvěrou. I přes mnohdy deklarovaný úspěch integrace nuceně odsunutých do většinové společnosti, sociální postavení v prvních letech po příchodu nebylo zdaleka ideální a vyznačovalo se významně odmítavými postoji domácího obyvatelstva.

---

<sup>158</sup> Schechtman, Joseph, B. Op. cit., s. 323.

<sup>159</sup> Wiskeman, Elizabeth. Op. cit., s. 141 – 142. nebo taktéž in Schechtman, Joseph, B. Op. cit., s. 322.

<sup>160</sup> Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemecko. Op. cit., s. 32.



## 6. Transferované obyvatelstvo v Německé demokratické republice

### 6.1 Situace po překročení hranic v sovětské okupační zóně

Největší podíl migrační vlny z regionu střední a východní Evropy do Německa po konci druhé světové války mířil právě do sovětské okupační zóny, která na svých východních hranicích sousedila s Polskem a Československem. Údaje o celkovém počtu příchozích obyvatel je značně složité stanovit, nejen proto, že přesná data nejsou známa, a také proto, že pro spoustu příchozích byla sovětská okupační zóna pouze tranzitní oblastí do jiných částí Německa, popřípadě do jiných zemí. Stanovení, jakého počtu obyvatel se přechody mezi jednotlivými okupačními zónami týkaly, je téměř nemožné určit, neboť tyto přechody nebyly zpočátku jakkoli regulovány a ani nijak evidovány.<sup>161</sup> Velký počet příchozích přecházel zejména do britské okupační zóny. Mezi příchozími do britské ze sovětské okupační zóny ovšem nebyli pouze obyvatelé, kteří přišli či byli transferováni během poválečných přesunů, ale i ti obyvatelé, kteří žili na území tehdejší sovětské okupační zóny dlouhodobě. K přesunům mezi jednotlivými částmi docházelo i po definitivním rozdělení Německa na dvě samostatné republiky a jen do roku 1961 odešlo z Německé demokratické republiky do Spolkové republiky Německo asi 800 tisíc obyvatel z řad nově příchozích,<sup>162</sup> kterým bylo na

---

<sup>161</sup> Statistiku přechodů z Německé demokratické republiky do Spolkové republiky Německo byly zavedeny až v roce 1950. Odhady o počtu obyvatel, kteří přešli v předešlém období, jsou podle pouhých odhadů vyčísleny na téměř půl milionu obyvatel. In Wille, Manfred. *Compelling the Assimilation of Expellees in the Soviet Zone of Occupation and the GDR*. In Ther, Philipp, Siljak Anna. *Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944-1948*. 2001. s. 268.

<sup>162</sup> Ther, Philipp. *The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II*. Op. cit., s. 800.

základě zákona o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků automaticky garantováno občanství.

Již před přijetím dohod na postupimské konferenci tak byla sovětská okupační zóna vystavena velkému a nekontrolovanému pohybu obyvatel a početnému příchodu uprchlíků. Počet příchozích v této první vlně je odhadován na přibližně 2 – 2,5 milionu, a celkově je odhadováno, že se v sovětské okupační zóně po ukončení organizovaných transferů pohybovalo 3 – 4,3 milionu nově příchozích,<sup>163</sup> kteří představovali téměř čtvrtinu obyvatel sovětské okupační zóny, respektive Německé demokratické republiky, ve srovnání se 16,5% v západních spojeneckých zónách a Spolkové republice Německo. Právě masivní přísun transferovaného obyvatelstva vedlo v sovětské okupační zóně ke kapacitním nedostatkům a ke zhoršení jejich životní situace, zejména v počátečních fázích příchodu, kdy nebyla pomoc organizována centrálně, ale ponechána na místních aktivitách, společenských sítích, církevních nebo charitativních organizacích.<sup>164</sup> Situace po překročení hranic nebyla pro příchozí obyvatele nijak přívětivá. Vzhledem k velkému množství nově příchozích okupační správa kapacitně nezvládala přísun nových obyvatel a jejich přidělování do ubytovacích kapacit, kterých bylo, stejně jako v ostatních okupačních zónách, nedostatek. Nově příchozí obyvatelé byli, stejně jako v západních spojeneckých zónách, primárně přidělováni do mimoměstských oblastí což s sebou neslo stejné obtíže jako v ostatních okupačních zónách. Problémy s nedostatkem ubytovacích kapacit a potravin byly v některých táborech, kam byli nově příchozí obyvatelé bezprostředně po transportu ze svých domovů umístěni, doplněny šířením nemocí. Samotná organizace a přidělování nově příchozích v počátcích spadaly pod správu Sovětské vojenské administrace, avšak později byla speciálně pro nově příchozí obyvatelstvo zřízena Ústřední správa pro přesídlení (Zentralverwaltung für deutsche Umsiedler, ZVU).

---

<sup>163</sup> Schechtman Joseph, B. Op. cit., s. 293.

<sup>164</sup> Schwartz Michael. Refugees and Expellees in the Soviet Zone of Germany: Political and social problems of their integration, 1945 – 50. In Journal of Communist Studies and Transition Politics. 2007. s. 150.

Přidělování nových obyvatel bylo primárně směřováno do venkovských oblastí severovýchodních částí Meklenburska, Braniborska a sudetští Němci byli hojně umisťováni do dnešního Saska-Anhaltska. Naopak Sasko bylo, ačkoli přímo sousedí s Československem i Polskem, z přijímání až do března 1946 vyloučeno. Toto vyloučení z přijímání přidělených nově příchozích obyvatel bylo také ovlivněno tím, že Sasko, které bylo ve srovnání s ostatními částmi mnohem průmyslovější, bylo více zasaženo válečnými událostmi a spojeneckými nálety.<sup>165</sup>

Naděje a touha po návratu byla pro spoustu nově příchozích obyvatel umocňována relativní geografickou blízkostí jejich původních domovů, a proto se velké množství z nich později stěhovalo do příhraničních oblastí s Československem a Polskem, aby tak byli co nejbližší svým domovům.<sup>166</sup> Tato touha po návratu včetně naděje, že je jejich pobyt mimo domov jen dočasný, byla společná všem nuceně transferovaným obyvatelům bez ohledu na to, do které okupační zóny byli přiděleni. Přání návratu s sebou ovšem neslo i volání po revizi poválečných státních hranic mezi Polskem a Německou demokratickou republikou. Avšak žádný z vítězných států účastníci se postupimské konference neměl na jakékoli revizi zájem, což bylo stvrzeno podepsáním tzv. Zhořelecké smlouvy potvrzující hranice na řekách Odře a Nise mezi Německou demokratickou republikou a Polskem v roce 1950.<sup>167</sup> Tuto dohodu následovalo podepsání deklarace s Československem uznávající permanentnost a spravedlnost poválečného procesu vysídlení sudetoněmeckého obyvatelstva z Československa.<sup>168</sup> Tyto dohody měly deklarovat definitivnost celého procesu poválečného transferu německého obyvatelstva a urychlit tak začlenění nově příchozích mezi domácí obyvatelstvo.

---

<sup>165</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. In Rock, David. Wolff, Stefan. *Coming Home to Germany? 2002*. s. 58 – 60.

<sup>166</sup> Kossert, Andreas. *Op. cit.*, s. 236.

<sup>167</sup> Kossert, Andreas. *Op. cit.*, s. 265.

<sup>168</sup> Schechtman, Joseph, B. *Op. cit.*, s. 331.

### 6.1.1 Odlišná terminologie označující nově příchozí obyvatelstvo

Politizaci otázky nově příchozího obyvatelstva lze ilustrovat na odlišném označování těchto obyvatel mezi spojeneckými zónami a sovětskou okupační zónou. Zatímco západní spojenecké zóny pro nově příchozí obyvatelstvo používalo termín vyhnanci (Vetriebener, v anglické terminologii je používáno označení Expellees), sovětská okupační správa přijala termín přesídlenci (Umsiedler, v anglické terminologii odpovídající termínu Resettlers) a někdy též používala termín přistěhovalci (Zugewanderte). Západní zóny tedy spíše zdůrazňovali způsob, jakým se obyvatelstvo dostalo do svých nových domovů, zatímco sovětská okupační zóna termíny přistěhovalci a přesídlenci zdůrazňovala trvalost a definitivnost celého procesu. Na termín, jakým bylo nově příchozí obyvatelstvo označováno, byl v sovětské okupační zóně, ve srovnání se západními spojeneckými zónami, kladen mnohem větší důraz. Docházelo tak k důsledné snaze o zamezení užívání termínů vysídlenci nebo utečenci pro označení nově příchozího obyvatelstva,<sup>169</sup> čímž bylo mnohem více zdůrazněno odepření statutu oběti pro tyto obyvatele. Specifikem sovětské okupační zóny se tak stalo zdůrazňování kolektivní viny německého národa za události druhé světové války a mnohem větší akcentování definitivnosti a trvalosti pobytu nově příchozích obyvatel. Dalším specifikem bylo dlouhodobé odmítání uznání vyhnaneckého statutu jakékoliv skupině, včetně antifašistů. Odmítnutí uznání speciálního vyhnaneckého statutu a přijetí nově příchozích obyvatel jako obětí nuceného transferu bylo dáno stanovením, že za viníka nucených transferů byl označen fašistický režim, nikoli bratrské socialistické státy.<sup>170</sup>

---

<sup>169</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 262.

<sup>170</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 237, 257, 261.

## 6.2 Politická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva

Postavení nově příchozích měla na starosti sovětská okupační správa, jež měla odpovědnost za administrování situace nově příchozího obyvatelstva a která pro tyto účely již v září 1945 zřídila Ústřední správu pro přesídlelce (Zentralverwaltung für deutsche Umsiedler, ZVU), jejímž primárním cílem bylo získání kontroly nad pohybem nově příchozích obyvatel a jejich co nejsnazší a nejrychlejší začlenění do většinové společnosti. Mezi agendu této ústřední správy tak zpočátku patřilo zřizování přijímacích center a táborů a následné přidělování obyvatel do dostupných ubytovacích kapacit. Avšak brzké začlenění této instituce do správy pro vnitřní záležitosti v roce 1948 bylo motivováno i snahou o eliminaci „... *jakékoli sémantické stopy specifického statutu nebo zacházení s nově příchozími ve srovnání s domácí německou populací.*“<sup>171</sup> Politické postavení nově příchozích obyvatel do sovětské okupační zóny tak bylo vedenou snahou o co nejrychlejší začlenění této skupiny mezi domácí obyvatelstvo a vymizení jakékoliv specifčnosti této skupiny obyvatel ve veřejném životě. Cesta k tomuto stavu byla vedena úsilím o eliminaci jakýchkoli distinktivních znaků nově příchozích. Nově příchozím tak bylo automaticky přiděleno státní občanství, avšak mnohem větší důraz než na jejich politické začlenění byl kladen na jejich sociální a ekonomickou integraci. Občanství bylo nejprve přiznáváno nově příchozím v rámci jednotlivých spolkových zemí, kdy jako první Sasko, prohlásilo všechny registrované osoby na svém území za Sasy, což bylo následováno i ostatními spolkovými zeměmi a následně bylo potvrzeno i centrálně. Zrušení speciální správního orgánu tak mělo mít deklarativní efekt a dát navenek najevo, že problematika nově příchozího obyvatelstva byla již v sovětské okupační zóně vyřešena.

Ústava Německé demokratické republiky, jež byla vyhlášena dne 7. října 1949 pak stanovovala existenci pouze jednoho německého národa

---

<sup>171</sup> Schechtman, Joseph, B. Op. cit., s. 294

(článek 1), rovnost před zákonem pro všechny občany a dále zákaz podněcování k projevům nenávisti z náboženských nebo rasových důvodů či nenávist vůči jiným osobám (článek 6), a tak upravovala i práva pro nově příchozí obyvatelstvo, které nebylo specificky ústavně vymezeno.<sup>172</sup> Stanovení rovnosti před zákonem pak umožňovalo odmítání jakékoli specifické politiky vůči nově příchozímu obyvatelstvu s odkazem na rovnost absolutně všech občanů, a tedy nemožnost přijmout opatření pro specificky výlučnou skupinu obyvatel v rámci německého národa.<sup>173</sup>

Již před, ale zejména po, vyhlášení Německé demokratické republiky měla ústřední vliv na politické postavení nově příchozích Sjednocená socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED), jež byla po celou dobu existence Německé demokratické republiky vládnoucí stranou. Zároveň se sovětská okupační správa se stejně jako ostatní spojenci obávala iredentistických a revizionistických tendencí nově příchozího obyvatelstva, a tak zavedla zákaz slučování a vytváření jakýchkoli svébytných struktur a institucí určených pro hájení zájmů nově příchozích. Tento postup ovšem vedl k tomu, že *„čím více režim čelil nevyřešitelnému problému ve svých pokusech konstruktivního řešení vyhnaneckého problému, tím silněji se uchýloval k tabuizování a metodám policejního státu.“*<sup>174</sup> a téměř paranoidnímu vyšetřování nově příchozího obyvatelstva z iredentistických snah. Docházelo k důslednému potlačování jakýchkoli odkazů na původní domovinu i na jejich specifčnost jako jakkoli odlišující se skupiny obyvatel. Tato snaha o důsledné začlenění nově příchozích i prostřednictvím potlačování identity a specifík původní kultury vedly k zákazu jakéhokoli veřejného poukazování na původní domov, kulturních odkazů a specifických rysů. Politické potlačení jakékoli odlišnosti a identity nově příchozích obyvatel byla i dána sebevědomým prohlášení oficiální administrativy o úspěšném začlenění nově příchozího obyvatelstva do domácí společnosti a o dokončení

---

<sup>172</sup> Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 7. Oktober 1949. Cit. dle <http://www.documentarchiv.de/ddr/verfddr1949.html>, [cit. 9. dubna 2015].

<sup>173</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s.71.

<sup>174</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s. 71.

integračního procesu již v roce 1948.<sup>175</sup> „*Poselství bylo jednoznačné: vyhnanci měli na svou vlast zapomenout, uznat, že nesou obzvlášť těžkou vinu, za kterou pykají ztrátou vlasti.*“<sup>176</sup> Zákazy spolčování a vytváření jakýchkoli organizací sdružující nově příchozí obyvatelstvo bylo důsledně dodržováno, docházelo tak k ilegálnímu setkávání, a případní dopadení organizátoři se často nevyhnuli zatýkání. Snaha o eliminaci původní identity nově příchozích obyvatel byla dovedena do takové míry, že docházelo i k zákazům písní odkazujících na původní domovy.<sup>177</sup>

To vedlo k nemožnosti jakékoli politické organizaci nově příchozího obyvatelstva mimo oficiální struktury a jediné možnosti politické participace pro nově příchozí obyvatelstvo tak představovala Sjednocená socialistická strana Německa, nebo strany bloku (Blockpartei)<sup>178</sup> či vstup do veřejných služeb, který byl umožněn díky denacifikačnímu procesu.<sup>179</sup>

I přes všechny tyto tendence byla v Německé demokratické republice nakonec přijata speciální právní úprava. Jednalo se o zákon o dalším zlepšení postavení dřívějších přesídlenců (Gesetz über die weitere Verbesserung der Lage der ehemaligen Umsiedler), který ovšem, na rozdíl od Zákonu o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků přijatého ve Spolkové republice Německo, nijak neupravoval politický status této skupiny obyvatel, ale dotýkal se pouze jejich ekonomického postavení, kdy upravoval programy vládní pomoci a poskytování úvěrů pro nově příchozí.<sup>180</sup>

Politika sovětské okupační zóny a následně Německé demokratické republiky se zaměřovala především na redistributivní politiku státu a snahu o co nejrychlejší ekonomické začlenění nově příchozího obyvatelstva do

---

<sup>175</sup> Ther, Philipp. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II. Op. cit., s. 795.

<sup>176</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 263.

<sup>177</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 264 – 270.

<sup>178</sup> Blockpartei bylo seskupení politických stran patřící k antifašistickému demokratickému bloku, které bylo v Německé demokratické republice tolerováno vládou SED

<sup>179</sup> Oficiální stranické struktury posléze poskytovaly možnosti budování politické kariéry. Z řad nově příchozích obyvatel se na nejvyšší místa dostali například Oskar Fisher (ministr zahraničních věcí v letech 1975 - 1990 a člen ústředního výboru), Rudolf Appelt (velvyslanec Německé demokratické republiky v Moskvě) nebo Josef Hegen (velvyslanec Německé demokratické republiky v Polsku) a Rudolf Rossmeisl (později taktéž velvyslanec v Polsku). In Kossert, Andreas. Op. cit., s. 252, 258.

<sup>180</sup> Schwartz, Michael. Op. cit., s. 165 – 168.

většinové společnosti, které mělo proběhnout prostřednictvím materiální pomoci skrz zajištění ubytovacích kapacit a pracovních míst. Tato politika byla motivována především snahou o řešení začlenění nově příchozích právě prostřednictvím materiální pomoci a ekonomického vyrovnání s domácím obyvatelstvem<sup>181</sup> a politickému postavení nově příchozích obyvatel tak nebyl dán větší prostor. Udělením státního občanství bylo nově příchozí obyvatelstvo formálně zrovnoprávněno s domácím obyvatelstvem a tím mělo být jejich politické postavení vyřešeno. Kromě důsledného úsilí o potlačování jakékoli snahy o sebe-organizaci nově příchozích či veřejného projevu jejich distinktivní identity nebyla ze strany sovětské okupační zóny a později Německé demokratické republiky podniknuta speciální úprava politického statusu nově příchozího obyvatelstva.

### **6.3 Ekonomická rovina postavení nově příchozího obyvatelstva**

Stejně jako do západních spojeneckých okupačních zón bylo do sovětské okupační zóny v rámci postupimských transferů přesunuto obyvatelstvo jako sociologicky strukturovaný celek obsahující různé vrstvy společnosti a totožné bylo i primární určení nově příchozího obyvatelstva, které bylo plánově umisťováno do mimoměstských oblastí, které nabízely dostatek ubytovacích kapacit, a tak byli vystaveni totožným podmínkám jako ve zbývajících okupačních zónách. Nově příchozí obyvatelstvo v počáteční fázi trpělo nedostatkem téměř všeho, neboť v rámci transferů museli opustit své domovy a ponechat ve svých původních domovech svůj movitý i nemovitý majetek. Vedle nedostatku ubytovacích kapacit a potravin trpělo nově příchozí obyvatelstvo i v sovětské okupační zóně nedostatkem pracovních příležitostí, a taktéž bylo často nuceno přijmout jakékoli pracovní pozice, včetně pomocných pozic neodpovídající jejich kvalifikaci. Negativní přístup

---

<sup>181</sup> Ther, Philipp. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II. Op. cit., s. 793.



domácího obyvatelstva k nově příchozímu se pak například na venkově odrazil v najímání těchto obyvatel na pomocné práce v zemědělství za neadekvátní finanční ohodnocení. Složitost situace, které bylo nově příchozí obyvatelstvo po svém příchodu vystaveno, dokládá organizování tzv. Přesídleneckých týdnů (Umsiedler Woche), během kterých byly organizovány sbírky nejrůznějších komodit od ošacení, bot po vybavení domácností pro nově příchozí obyvatelstvo.<sup>182</sup> Pro dokreslení situace v sovětské okupační zóně po druhé světové válce nelze opomenout politiku Sovětského svazu, jež v rámci poválečných reparací, zavedla převoz mnoha průmyslových, zemědělských a obchodních strojů a produktů, která dále zvětšila znevýhodněné postavení této části Německa ve vztahu ke spojeneckým zónám.<sup>183</sup>

Zásadními kroky oficiální administrativy, které ovlivnily ekonomické postavení nově příchozího obyvatelstva, byla pozemková reforma a různé podpůrné programy poskytující nově příchozímu obyvatelstvu finanční podporu či možnost využívat státem garantované úvěry.

Ačkoli bylo téma pozemkové reformy diskutováno ve všech okupačních zónách, k její realizaci došlo pouze v sovětské okupační zóně. Vyvlastnění zemědělské půdy, které bylo symptomem připravované kolektivizace, se dotýkalo všech zemědělců, kteří vlastnili více jak 100 hektarů zemědělské půdy. Tato půda měla být přerozdělena mezi menší zemědělce, dělníky žijící ve venkovských oblastech a hlavně mezi nově příchozí obyvatele. Cílem byla nivelizace společnosti, ale hlavně zlepšení životních podmínek nově příchozích. Celá pozemková reforma se avšak ve svém konečném důsledku dotkla jen relativně malého počtu nově příchozích, a tak se nesečkala s takovým úspěchem, s jakým byla plánována. Samotná pozemková reforma byla vyhlášena 6. září 1945 formou dekretu a obhajována jako součást prostředků procesu denacifikace a poválečných reparací.<sup>184</sup> I přes

---

<sup>182</sup> Ther, Philipp., Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s. 62.

<sup>183</sup> Wille, Manfred. Op. cit., s. 264.

<sup>184</sup> Bauerkämper, Arnd. The Integration of Expellees into Rural Brandenburg. In Ther, Philipp, Siljak, Ana. Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944 – 1948. 2001. s. 288.

malý efekt byla pozemková reforma důležitým mezníkem v politice státu ovlivňující ekonomické postavení nově příchozího obyvatelstva.

V rámci pozemkové reformy získalo půdu přibližně 90 000 (z celkového počtu 4 miliónů) nově příchozích, avšak tito noví zemědělci byli zpočátku vystaveni strukturálním překážkám, neboť jen velmi malé množství z nich rámci reformy získalo nástroje či hospodářská zvířata usnadňující práci na poli či kapitál, aby si nástroje mohli pořídit a efektivně pracovat a hospodařit na přidělených polnostech. Ke kritikám, že se reforma týkala jen malého počtu příchozích, se tak přidaly kritiky nedostatečného zaopatření prostředků pro nové zemědělce a tak celá reforma ve výsledku vykazovala vysoký počet zkrachovalých zemědělců. Tyto nedostatky byly posléze řešeny na úrovni jednotlivých spolkových zemí, které novým zemědělcům poskytovaly úvěry na překlenutí počátečních obtíží a programy na budování ubytovacích kapacit.<sup>185</sup> Avšak i přesto v roce 1949 statisticky „... *pouze asi jeden ze sedmi vysídlelců, jenž získal půdu v rámci reformy, byl finančně úspěšný natolik, aby se nemusel strachovat o budoucnost.*“<sup>186</sup> Ačkoli se účinky pozemkové reformy nestřetly s očekávanými výsledky, celá reforma byla později vládnoucí Sjednocenou socialistickou stranou Německa prezentována jako jednoznačný úspěch a v rámci poukazování na srovnání se západními spojeneckými zónami zvýrazňovala nejenom politickou, ale i sociální rovnost nově příchozího obyvatelstva a domácí populace, ačkoli z reformy benefitovala jen malá část nově příchozích, navíc s diskutabilními výsledky.<sup>187</sup> Evaluace dlouhodobějších účinků pozemkové reformy byla ovšem posléze znemožněna proběhlou kolektivizací, která byla mnohem větším zásahem do nabyté ekonomické nezávislosti nově příchozího obyvatelstva.

Vedle pozemkové reformy byly organizovány i jiné aktivity sovětské okupační správy a později Německé demokratické republiky za účelem zlepšení ekonomického postavení nově příchozích obyvatel. Mezi tyto kroky se řadily především programy okamžité peněžní pomoci nebo poskytování úvěrů. Mezi první kroky patřilo vyhlášení nařízení č. 304 sovětskou okupační

---

<sup>185</sup> Schechtman, Joseph, B. Op. cit., s. 295.

<sup>186</sup> Ther, Philipp, Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s. 65.

<sup>187</sup> Schwartz, Michael. Op. cit., s. 153.

správou, jež umožňovalo podávání žádostí o jednorázovou finanční pomoc, a která byla později často nazývána jako tzv. přesídlenecká podpora,<sup>188</sup> ve výši 300 říšských marek na domácnosti a 100 říšských marek na dítě. Do roku 1949 získala v rámci tohoto programu peněžitou pomoc téměř polovina nově příchozích obyvatel.<sup>189</sup> Úskalím tohoto programu peněžité pomoci nově příchozím se však stal jejich neustále probíhající přísun, který vedl k vysokému nárůstu výdajů, a tak byl program již v létě 1949 pozastaven.<sup>190</sup> Jiné programy se zaměřovaly na celkový rozvoj průmyslu v nedostatečně rozvinutých průmyslových oblastech, a tak například bylo subvencováno zakládání skláren v Sasku sudetskými Němci<sup>191</sup> formou poskytování úvěrů na podporu podnikání.

Posléze byl v září 1950, těsně před konáním parlamentních voleb, přijat zákon o dalším zlepšení postavení dřívějších přesídlenců (Gesetz über die weitere Verbesserung der Lage der ehemaligen Umsiedler) upravující úvěrové programy pro nově příchozí obyvatelstvo. Díky předvolební snaze Sjednocené socialistické strany Německa získat hlasy nově příchozích vedoucí k přijetí tohoto zákona vznikly programy na podporu začínajících zemědělců z řad nově příchozího obyvatelstva, kteří získali půdu v rámci pozemkové reformy. Dále pak docházelo k přednostnímu udělování nově vybudovaných ubytovacích kapacit těm pracovníkům z řad nově příchozího obyvatelstva, kteří pracovali ve znárodněných podnicích, či programům poskytování bezúročných úvěrů na nábytek a ostatní vybavení domácností. Tento zákon se měl stát obdobou později přijatého zákona o vyrovnání břemen ve Spolkové republice Německo a stát se tak významným krokem ve zlepšení tíživé situace nově příchozího obyvatelstva. V dlouhodobém hledisku se ovšem projeví limity prostředků, které mohly být v rámci zákona nově příchozímu obyvatelstvu poskytnuty a v důsledku zdůraznily závislost Sjednocené socialistické strany Německa na Sovětském svazu.<sup>192</sup>

---

<sup>188</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 241.

<sup>189</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s 61.

<sup>190</sup> Schwartz, Michael. Op. cit., s. 158.

<sup>191</sup> Schechtman. Joseph, B. Op. cit., s. 296.

<sup>192</sup> Schwartz, Michael. Op. cit., s. 165 – 169.

Všechny tyto sociální programy zacílené na nově příchozí obyvatelstvo se však setkaly s nepochopením domácího obyvatelstva, jež argumentovalo, že bylo, stejně jako nově příchozí obyvatelstvo, zasaženo válečnými událostmi a spojeneckými nálety, avšak ze své pozice neměli na státní pomoc žádný nárok. Zároveň všechna nařízení a programy zacílené na zlepšení ekonomické situace nově příchozího obyvatelstva pak vedly ke zvláštní situaci, kdy na jedné straně nebyl nově příchozím obyvatelům přiznán žádný speciální status, a německá administrativa podnikala mnohé kroky, proti uznání této části společnosti jako distinktivní skupiny obyvatel a hlavně odmítala mnohé jimi vznesené nároky či dokonce stížnosti na zacházení, ale na druhé straně na úrovni ekonomického postavení uznávala jejich odlišnost a přijala potřebu zvláštního zacházení s touto skupinou obyvatel, zejména v počátcích po jejich příjezdu do sovětské okupační zóny.

Umístění většiny nově příchozího obyvatelstva do mimoměstských oblastí s sebou, stejně jako v ostatních okupačních zónách, neslo problematiku nedostatku pracovních míst. Ačkoli se díky pozemkové reformě zvýšil počet nově příchozích obyvatel pracujících v zemědělství, obyvatelstvo, které bylo transferováno z průmyslových oblastí a měst vykazovalo vysokou míru nezaměstnanosti. Odchod do městských oblastí nebyl v počáteční fázi pro všechny nově příchozí obyvatele možný z důvodu nedostatku ubytovacích kapacit v městech a rizika nedostatku potravin. Nově příchozí obyvatelstvo tak v dlouhodobém hledisku vykazovalo vysokou míru nezaměstnanosti, zejména mezi ženami, jejichž uplatňování na pracovním trhu bylo pomalejší než u mužů. Velký počet nově příchozích zažíval, stejně jako v západních okupačních zónách sociální pokles, což v důsledku umocňovalo jejich touhu po návratu do svých původních domovů. V počátečních fázích, na konci roku 1946, tak sice statistiky vykazovaly relativně nízkou míru nezaměstnanosti mezi nově příchozími, kdy bylo téměř 84% nově příchozích zaměstnáno, avšak tento poměr se proměnil v důsledku příchodu dalších obyvatel, návratu válečných vězňů a zajatců, a zejména ukončením krátkodobých pracovních poměrů na které byly zpočátku najati.<sup>193</sup>

---

<sup>193</sup> Schwartz, Michael. Op. cit., s. 158 – 159.

## 6.4 Sociální rovina postavení nově příchozího obyvatelstva

Příchod zhruba 4 miliónů obyvatel do válkou zničené sovětské okupační zóny měl v sociální rovině téměř totožný efekt jako v západních spojeneckých zónách. Domácí obyvatelstvo vnímalo nově příchozí obyvatelstvo negativně jako narušující element a zároveň nově příchozí doufali v možnost brzkého návratu do svých původních domovů. Stesk po původní domovině vedl i častému stěhování nově příchozích do pohraničních oblastí, aby byli své původní vlasti co nejbliže, avšak okupační správa odmítala jakoukoli revizi poválečného transferu obyvatel a daný stav brala jako trvalý. Z toho předpokladu pak vyvstával tlak sovětské okupační správy na co nejrychlejší začlenění nově příchozího obyvatel, které mělo doslova splynout s domácím obyvatelstvem. Stejně jako v západních spojeneckých oblastech bylo nově příchozí obyvatelstvo primárně umísťováno do venkovských oblastí, které nebyly tolik zničeny válečnými událostmi a spojeneckými nálety a poskytovaly více možností ubytování pro nově příchozí a také více možností zajištění dostatečného množství potravin pro všechny obyvatele, avšak převážně tradičně orientované domácí venkovské obyvatelstvo vnímalo nově příchozí jako břemeno. Nově příchozí obyvatelstvo se tak v sovětské okupační zóně dostalo pod tlak ze dvou stran. Na jednu stranu státní aparát důsledně usiloval o potlačení jejich původní identity a začlenění mezi domácí obyvatelstvo, ale na druhou stranu, část domácího obyvatelstva se stavěla vůči novým obyvatelům velmi negativně, brala je jako břemeno a odmítala je přijmout. Část domácího obyvatelstva, která nebyla tak silně zasažena válkou, navíc vykazovala značný odpor. Tento odpor byl pak v očích starousedlíků přiživován různými programy na podporu nově příchozích. Mezi tyto snahy o zlepšení ekonomického a zejména sociálního postavení nově příchozího obyvatelstva byla zahrnuta i řešení bytové problematiky nově příchozích obyvatel, kterým bylo často po jejich příjezdu poskytováno ubytování ve venkovských oblastech, které nebyly tolik dotčeny

válečnými událostmi jako městské oblasti. Později získávali nově příchozí primární nárok na ubytování v nemovitostech po bývalých nacistických představitelích na základě zákona č. 18 spojenecké kontrolní komise (Law of the Allied Control Council №18).<sup>194</sup> Ačkoli toto nařízení platilo ve všech čtyřech okupačních zónách, nejvíce bylo využito právě v sovětské okupační zóně.

Vedle odmítavého přijetí ze strany domácího obyvatelstva bylo nově příchozí obyvatelstvo silně ovlivněno oficiální politikou sovětské okupační správy a posléze Německé demokratické republiky, které v rámci své snahy a důrazu na co nejrychlejší začlenění nově příchozího obyvatelstva do většinové společnosti, důrazně potlačovala identity příchozích a jejich kulturní specifika, kdy „na příkaz okupační správy nesměli vyhnanci do společnosti, která je přijala, oficiálně vnášet nic ze své domovské kultury.“<sup>195</sup> Tento přístup byl doveden do takových detailů, kdy docházelo k zákazům zpěvu písní z původních domovů, či zákazu prodeje tradičních potravin<sup>196</sup>. Současně, stejně jako v západních spojeneckých zónách, byla snahou sovětské okupační správy co největší prostorové rozptýlení nově příchozích za účelem eliminace případných oblastí tvořených pouze nově příchozím obyvatelstvem z určité oblasti. Na rozdíl od ostatních zón byl však v sovětské okupační zóně důsledně dodržován zákaz shromažďování a sdružování nově příchozích obyvatel. Celá tato politika potlačování jakékoli kulturní identity nově příchozích obyvatelstva, která vycházela z obav ze snahy o případnou revizi poválečného uspořádání, byla součástí státní propagandy. Nově příchozí obyvatelstvo tak bylo vystaveno nejenom ekonomické a sociální subordinaci ve společnosti, ale i politickému nátlaku na potlačení jejich identity a jednotlivci se tak stali „...lidmi bez minulosti.“<sup>197</sup>

---

<sup>194</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s. 63.

<sup>195</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 264.

<sup>196</sup> Kossert, Andreas. Op. cit. s. 264, 269.

<sup>197</sup> Ther, Philipp,. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GDR. Op. cit., s. 278.

## 7. Závěr

Cílem práce bylo přiblížení tématu transferovaného německého obyvatelstva po druhé světové válce a jeho situace po příjezdu do zničené země, která se pro něj stala novým domovem. V první části se práce zabývala samotným procesem transferu, zejména jeho politickým ukotvením jako dobově akceptovatelného nástroje politického řešení sporů a vývojem plánů rozhodnutí jednotlivých aktérů. Opomenuty nezůstaly klíčové dokumenty právně upravující poválečný transfer německého a maďarského obyvatelstva z území Československa. Další část práce se zabývala samotným procesem transferu, jednotlivými etapami a jejich kvalitativními odlišnostmi. Prostor byl věnován debatě o početním vyjádření transferů, které je přehledným vodítkem pro lepší pochopení celkového rozsahu této migrační vlny v poválečné Evropě. Jak ovšem práce ukázala, jisté a pregnantní výsledky nejsou zjištělné, neboť pokusy o vyčíslení vykazují celou řadu bílých míst, neznalostí a stanovování počtů na základě pouhých odhadů. V literatuře se tak vyskytují výrazné rozdíly, na které se práce snažila poukázat a uváděla veškerá data v rozsahu, v jakém se počty v použité odborné literatuře vyskytují. Touto odbočkou se práce pokusila poukázat na problematiku vyčíslení doprovázenou mnoha nejasnostmi a riziko možné účelové manipulace.

Další částí práce se zabývaly situací a postavením transferovaného obyvatelstva v jednotlivých okupačních zónách, které držely správu nad poraženým Německem. Práce se nejprve zaměřila na situaci transferovaného obyvatelstva bezprostředně po transferu a poté zkoumala specifika jejich postavení na třech rovinách - politické, ekonomické a sociální. Výzkumná otázka se soustředila na nalezení podobností a odlišností postavení transferovaného obyvatelstva v západních spojeneckých okupačních zónách a sovětské okupační zóně a z nich později vzniklých obou německých republikách. Výsledky práce ukazují, že obě strany byly motivovány

primárním cílem co nejrychlejšího začlenění nově příchozích do domácí společnosti. V rámci jimi zvolených nástrojů pak docházelo k různým účinkům. Je možné vysledovat jak mnoho podobností, tak také mnoho odlišností v jejich přístupu k nově příchozímu obyvatelstvu ovlivňující jeho situaci. Pokud se podíváme na tyto aspekty detailně, můžeme vidět, že výchozí pozice byl téměř totožná. Transferovaní obyvatelé byli nuceni opustit své domovy, ve kterých žili jejich rodiny po několik generací, a odejít do země, která byla zničena válečnými událostmi a začlenit se do společnosti, která je vnímala jako cizí, nepřátelských a nechtěný element a byla nucena je přijmout. Z počátku tak bylo toto obyvatelstvo vystaveno neutěšenému stavu, kdy přímo pociťovalo nedostatek všeho, čím poválečné Německo trpělo. Nedostatek ubytovacích kapacit, potravin a pracovních příležitostí stavělo všechny okupační zóny před stejnou výchozí pozici. Po překročení hranic bylo transferované obyvatelstvo v okupačních zónách nejprve umístěováno do přijímacích center a táborů, odkud byli jednotlivci nebo celé rodiny přidělováni do vybraných ubytovacích kapacit. Vzhledem k jejich akutnímu nedostatku ve všech okupačních zónách byli nově příchozí obyvatelé primárně stěhováni do venkovských oblastí, které nebyly natolik zničeny válečnými událostmi a nabízely přístřeší, a to i přesto, že mnohé z těchto oblastí nebyly na nové obyvatele připraveny. Zpočátku tak byli nově příchozí ubytováni v domech starousedlíků či v jejich hospodářských budovách. Avšak časové rozmezí přidělování nově příchozích obyvatel a rušení táborů nebylo krátké, a tak mnozí strávili v těchto táborech relativně dlouhou dobu. Pokud bychom chtěli srovnat jednotlivé okupační zóny v jejich úspěšnosti zajišťování trvalých ubytovacích kapacit pro nově příchozí obyvatele a v rušení těchto táborů je nutné se smířit se výchozími daty z odlišných časových úseků. Zatímco Německá demokratická republika v roce 1950 vykazovala 93% nově příchozích obyvatel s trvalým bydlištěm, v britské okupační zóně o dva roky dříve, v roce 1948, bylo stále přes čtvrt milionu nově příchozích ubytováno v táborech nebo jiných formách hromadného ubytování. Americká okupační



zóna, vykazovala v Bavorsku, kde se vyskytoval největší počet příchozích, v roce 1953 stále přes 80 000 obyvatel žijících v nouzovém ubytování.<sup>198</sup>

Srovnání přijetí nového obyvatelstva v jednotlivých okupačních zónách vykazuje řadu podobností, ale i odlišností, a to i přesto, že před vyhlášením obou německých republik spolu jednotlivé okupační zóny spolupracovaly a velmi často postup mezi sebou koordinovaly. Vyhlášení Spolkové republiky Německo, která byla tvořena americkou, britskou a francouzskou zónou, vedla k intenzivnější spolupráci těchto tří okupačních správ, a proto mezi nimi nebyl kladen rozdíl a společně byly stavěny do kontrapozice vůči sovětské okupační zóně. První významný rozdíl mezi okupačními zónami je možné vysledovat na použité terminologii označující nově příchozí obyvatelstvo. Zatímco západní spojenecké zóny přijaly termín vysídlení (Vertriebener), zdůrazňující původ nově příchozího obyvatelstva, sovětská okupační zóna kladla zvoleným termínem přistěhovalce (Umsiedler) důraz na permanentnost a definitivnost celého procesu a snahu o potlačení jakýchkoli případných revizionistických snah. Zvolená terminologie je ukázkou přístupu administrativ jednotlivých okupačních zón k této skupině obyvatel.

Při pohledu na politickou rovinu postavení nově příchozího obyvatelstva, je možné vyzorovat, že všechny okupační zóny braly proces transferu jako konečný a pobyt nově příchozího obyvatelstva jako trvalý a projevovaly snahu o co nejrychlejší a nejsnazší začlenění této skupiny mezi domácí obyvatelstvo. Klíčové bylo přidělení německého občanství těmto obyvatelům, které obě strany garantovaly v rámci nově vyhlášených ústav. Avšak v dalším postupu strany již postupovaly odlišně. Zatímco v otázce politického statutu západní zóny uznaly nově příchozímu obyvatelstvu speciální statut prostřednictvím zákona o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků (BVFG), sovětská okupační správa a ani později Německá demokratická republika žádný speciální zákon týkající se politického postavení nebo zvláštního statutu nově příchozího obyvatelstva nepřijala. Odlišná politika se projevila i v poskytování prostoru pro formulaci

---

<sup>198</sup> Ther, Philipp. Expellee Policy in the Soviet Zone and the GRD. Op. cit., s. 63.

politických nároků a formování politických i nepolitických organizací. Zatímco i přes počáteční zákaz bylo v západních okupačních zónách sdružování a formování politických stran povoleno a nově příchozímu obyvatelstvu tak bylo umožněno lobování za jejich zájmy. V těchto zónách nově příchozí obyvatelé zároveň mohli skrz své kulturní asociace, landsmanšafty, udržovat svou svébytnou kulturní identitu a zvyky, zatímco v sovětské okupační zóně, tak v důsledku potlačování původní identity nově příchozího obyvatelstva, nebylo umožněno této skupině formulovat své partikulární zájmy a nároky.<sup>199</sup> Obě zóny také zpočátku uznaly potřebu speciální instituce zabývající se agendou nově příchozího obyvatelstva. V sovětské zóně tak na podzim 1945 vznikla Ústřední správa pro přesídlence, která se snažila získat kontrolu nad nově příchozím obyvatelstvem a začlenit ho do většinové společnosti. V západních okupačních zónách vznikla speciální instituce určená pro nově příchozí obyvatelstvo až po vyhlášení Spolkové republiky Německo, kdy první Adenauerova vláda zřídila spolkové ministerstvo pro vyhnané, uprchlé a válkou dotčené osoby, které fungovalo až do 60. let. Srovnání ukazuje, že sovětská okupační správa zřídila speciální instituci již na počátku poválečné migrační vlny, a posléze ji brzo rozpustila, v západních zónách byl speciální úřad ve formě ministerstva vyhlášen až po zřízení republiky a tématem nově příchozí obyvatelstva se celá německá administrativa zabývala po mnohem delší období.

V rámci politické roviny tak můžeme nalézt významné odlišnosti v přístupu jednotlivých okupačních správ i jejich následnických republikách. Zatímco v západních spojeneckých oblastech byla formulace politických názorů nově příchozích přijímána a případná kritika poměrů nebyla vystavena hrozbě perzekuce, v sovětské okupační zóně byla jakákoli politická formulace důsledně potlačována a kritika poměrů byla doprovázena hrozbou trestu. V sovětské okupační zóně zároveň docházelo k ideologizaci procesu asimilace společně s tím, jak byla přijímaná politická opatření podřízena ideologickému obrazu a významnou roli hrála i celková tabuizace otázky nově příchozího obyvatelstva, jež v západních zónách vysledovat nelze.

---

<sup>199</sup> Wille, Manfred. Op. cit., s. 277.

Srovnání ekonomické roviny postavení nově příchozí obyvatelstva ukazuje odlišnost zvolených nástrojů. Obě strany opět vykazovaly na počátku velmi podobné výchozí podmínky, kdy nově příchozí obyvatelstvo bylo postiženo vysokou mírou chudoby a nezaměstnaností, která byla umocněna jejich přidělením do mimoměstských oblastí, které vykazovaly mnohem méně pracovních příležitostí a znevýhodněním jejich postavení, které bylo dáno nedůvěrou ze strany domácího obyvatelstva. Obě strany si byly vědomy neutěšeného stavu nově příchozího obyvatelstva, které většinou přišlo o svůj movitý i nemovitý majetek a které bylo posléze postiženo měnovou reformou, která proběhla v roce 1948. Počáteční pomoc ve formě finanční i materiální podpory byla organizována v západních okupačních zónách (zákon o okamžité pomoci, Soforthilfegesetz) i v sovětské okupační zóně (nařízení číslo 304, tzv. přesídlelecká podpora), která později přijala zákon o dalším zlepšení postavení dřívějších přesídlenců (Gesetz über die weitere Verbesserung der Lage der ehemaligen Umsiedler). Pozdější nástroje úpravy ekonomického postavení se od sebe již lišily, neboť byly přijaly odlišné kroky, ačkoli diskuze o jejich použití probíhala napříč okupačními správami. Západní spojenecké zóny zvolily cestu vyrovnání břemen (Lastenausgleich), která se dotkla většiny nově příchozích. Sovětská okupační zóna přijala pozemkovou reformu, jejíž úspěšnost je ve vztahu k nově příchozímu obyvatelstvu diskutabilní, neboť počet těch, kteří získali v rámci reformy zemědělské pozemky, byl v poměru k celkovému počtu, velmi nízký, a navíc ti, jež půdu získali, trpěli akutním nedostatkem nástrojů a hospodářských zvířat pro efektivní hospodaření. K tomu je potřeba připočíst skutečnost, že tito noví sedláci, kteří získali půdu v rámci pozemkové reformy, byli postiženi pozdější kolektivizací.<sup>200</sup> V dlouhodobém hledisku došlo v obou německých republikách v ekonomickém postavení nově příchozího obyvatelstva ke značnému zlepšení, které bylo způsobeno celkovou ekonomickou obnovou poválečného Německa. Nesmí být ovšem opomenuto, že pozdější markantní pokles míry nezaměstnanosti byl kompenzován profesním i sociálním poklesem značného počtu obyvatel.

---

<sup>200</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 246.

Sociální rovina postavení nově příchozího obyvatelstva vykazovala nejméně vzájemných odlišností ve všech okupačních zónách. Nově příchozí obyvatelstvo bylo transferováno do společnosti, která je, i přes společný jazyk, zpočátku odmítala přijmout. Tato situace byla umocňována nepřijetím definitivnosti procesu, touhou a vysokou nadějí brzkého návratu do původních domovů. Odmítání domácí společnosti bylo dáno i přidělením velkého počtu nově příchozích do mimoměstských oblastí, které byly tradičněji orientované. „*Situace na venkově, který přijal největší podíl uprchlíků, byla tak napjatá, že hrozila revoluce. Příchod ‚cizinců‘ otrásl staletými tradicemi a jistotami. Důsledkem byly hluboké trhliny v sociální, materiální i náboženské struktuře.*“<sup>201</sup> Velká míra se tak projevila na obou stranách, jak mezi domácími, tak mezi nově příchozím obyvatelstvem.<sup>202</sup> Zejména odlišný dialekt, způsob života, původ a chudoba, včetně příslušnosti k jiné náboženské konfesi, která se projevila nejvíce v západních okupačních zónách, dala domácímu obyvatelstvu důvody negativního přístupu k nově příchozímu obyvatelstvu, které bylo vystaveno diskriminaci.<sup>203</sup> Postupné zlepšování vztahů bylo i způsobeno sekundární migrací nově příchozích do městských oblastí, a celkovou konsolidací jejich stavu, avšak tento postup byl velmi pomalý. V sovětské okupační zóně bylo sociální postavení ovlivněno výraznou negací kulturní identity a distinktivních rysů i z oficiálních míst.

Různé aspekty tak ukazují, že sovětská okupační správa byla zpočátku schopna mnohem rychleji reagovat na přísun nového obyvatelstva a jeho administrování. A tak zatímco politika Německé demokratické politiky ve vztahu k nově příchozímu obyvatelstvu byla ukončena již na počátku 50. let, tak naopak hlavní politiky ve Spolkové republice se v té době teprve začaly vytvářet a vstupovat v účinnost. Sebevědomé prohlášení o ukončení integračního procesu v roce 1948 v sovětské okupační zóně a posléze v Německé demokratické republice vedlo k převaze používání koercivních nástrojů potlačující příznaky problematičného začleňování nově příchozích do

---

<sup>201</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 99.

<sup>202</sup> Schulze Rainer. Op. cit., .s. 336.

<sup>203</sup> Kossert, Andreas. Op. cit., s. 102

společnosti. Avšak i ostatní okupační zóny, respektive Spolková republika Německo, se nevyhnuly mnoha problémům, a ačkoli interpretace událostí často poukazují spíše na úspěšný proces přijetí a začlenění nově příchozího obyvatelstva do německé společnosti, data tuto interpretaci ne vždy plně podporují.<sup>204</sup> Práce tak ukazuje, že příchod transferovaného obyvatelstva se neobešel bez mnoha problémů a překážek a vyvrací mnohdy zažitou představu o vřelém přijetí transferovaného obyvatelstva domácí populací. Nemělo by být zapomenuto, že nuceně transferovaní Němci a Maďaři se v poválečné Evropě stali bezdomovci bez vlasti, kteří nebyli nikde vítáni a nikdo je nechtěl. Na závěr za zmínku také stojí značné odlišnosti v odborné literatuře zabývající se nově příchozím obyvatelstvem v poválečném Německu. Existuje řada prací poukazující na úspěch začlenění nově příchozího obyvatelstva do společnosti, a která bere poválečné Německo, zejména Spolkovou republiku Německo, jako exemplární příklad úspěšné integrace migrantů. Naproti tomu stojí velké množství prací poukazující na neutěšený stav příchozích a jejich ekonomickou a politickou degradaci a subordinaci. A nejen proto přináší téma poválečných migrací a postavení nově příchozího obyvatelstva potřebu dalšího vědeckého výzkumu.

---

<sup>204</sup> dle Lüttinger, Paul. Integration der Vertrieblichen. In Ther, Philipp. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II. Op. cit., s. 783, 796.

## 8. Seznam literatury

### Odborná literatura

- Bauer, Thomas K., Braun, Sebastian, Kvasnicka, Michael. *The Economic Integration of Forced Migrants: Evidence for Post-War Germany*. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Discussion Paper No. 5855, 2011.
- Bauerkämper, Arnd. Social Conflict and Social Transformation in the Integration of Expellees into Rural Brandenburg 1945-1952. In Siljak, Ana, Ther, Philipp. *Redrawing nations: ethnic cleansing in East-Central Europe, 1944-1948*. Lanham: Rowman and Littlefield, 2001. s. 285-305.
- Becker, Ortrud. *Geflüchtet, Vertrieben, Aufgenommen. Dokumentation über die Vertriebung, die Aufnahme, die Eingliederung und das Wirken der Heimatvertriebenen im Kreis Groß-Gerau*. Bonn: Bund der Vertriebenen, 1990.
- Beneš, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Praha: Čin tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1948.
- Beneš, Edvard. *Paměti: Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Orbis. 1947.
- Braun, Sebastian, Omar Mahmoud, Toman. *The Employment Effects of Immigration: Evidence from the Mass Arrival of German Expellees in Postwar Germany*. Kiel: Kiel Institute for the World Economy, No. 1725, 2011.
- Carlin, Wendy. West German growth and institutions, 1945 – 90. In Crafts, Nicholas, Toniolo Gianni (ed.). *Economic growth in Europe since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 455–497.
- Dejmek, Jiří, Němeček, Jan, Kulík, Jan. *Kauza: tzv. Benešovy dekrety: historické kořeny a souvislosti: (tři české hlasy v diskusi)*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1999.

- Falck, Oliver, Stephan Hebllich, Link, Susanne. Forced migration and the effects of an integration policy in post-WWII Germany. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*. Vol. 12 (2012), No. 1, s. 1-27.
- Grosser, Thomas. Integrácia odsunutých v Spolkovej republike Nemeco. K postaveniu sudetských Nemcov v povojnovej západonemeckej spoločnosti na príklade Bavorska. In Křen, Jan, Lemberg, Hans, Kováč, Dušan. *V rozdelenej Európe: Česi, Slováci, Nemci a ich štáty v rokoch 1948-1989*. Bratislava: AEP, 1998. s. 25-61.
- Grosser, Thomas. The Integration of Deportees into the Society of the Federal Republic of Germany. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 16 (2000), No. 1-2, s. 125-147.
- Houžvička, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum, 2005.
- Hrbek, Jaroslav. Americký dokument o odsunu Němců z Československa. In: *Historie a vojenství, Časopis Historického ústavu Armády ČR*. Vol. 44 (1995), No. 5, s. 139-171.
- Churaň, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. Praha: Libri, 2001.
- Karlas, Jan. Komparativní případová studie. In Drulák, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008. s 62 – 91.
- Kossert, Andreas: *Chladná vlast. Historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno: Host, 2011.
- Křen, Jan. Odsun Němců ve světle nových pramenů. In Černý, Bohumil, Křen, Jan, Kural, Václav, Otáhal, Milan. *Češi, Němci, odsun: diskuse nezávislých historiků*. Praha: Academia, 1990.
- Kučera, Jaroslav. *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jejich přesného vyčíslení*. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1992.
- Kučera, Jaroslav. Statistické propočty odsunových ztrát – konečné slovo nebo slepá ulička? In Kural, Václav a Řezanková, Ivona (ed.): *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve*

dnech 7. 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993, s. 141-150.

- Kučera, Jaroslav. Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka. *Dějiny a současnost*. Vol. 27 (2005), No. 5, s. 40-43.
- Kučera, Jaroslav. Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Vol. 27 (2005), No. 5, s. 40-43.
- Kulík, Jan. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. In Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940 – 1945/ Die deutschen und Magyaren in den Dekreten des Präsident der Republik: Studien und Dokumente 1940 – 1945*. Brno: ÚSD AV – Doplněk, 2003.
- Kural, Václav. Češi, Němci a řešení sudetoněmecké otázky za druhé světové války. In Vaničková, Edita, Brandes, Detlef, Pešek Jiří. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Jugosláviou*. Bratislava: Vela, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie Vied, 1999.
- Lemberg, Hans. Vývoj plánů na vysídlení Němců z Československa. In Kural, Václav, Řezanková, Ivona (ed.): *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993, s 59 – 69.
- Levy, Daniel. Integrating Ethnic Germans in West Germany: The Early Postwar Perios. In Rock, David, Wolff Stefan. *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnic Germans from Central and Eastern Europe in the Federal Republic*. New York: Berghahn Books, 2002. s. 19-37.
- Mandler, Emanuel. *Benešovy dekrety. Proč vznikly a co jsou*. Praha: Libri, 2002.
- Moeller, Robert G. War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany. In *The American Historical Review*. Vol. 101 (1996), No. 4, s. 1008 – 1048.
- Nitter, Ernst. Sudetoněmecká národnostní skupina po vyhnání a její integrace /1945-1988/. In Bauer, Franz (ed.): *Tisíc let česko-německých*



vztahů. *Data, jména a fakta k politickému, kulturnímu a církevnímu vývoji v českých zemích*. Praha: Panevropa Praha, 1955. s. 245-262.

- Overmas, Rüdiger. „Úředně a vědecky zpracováno“ K diskuzi o ztrátách během útěku a vyhnání Němců z ČSR. In Brandes, Detlef, Ivaničková Edita, Pešek Jiří. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Jugosláviou*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie Vied, 1999.
- Pešek, Jiří: 20. století - doba nucených migrací, vyhnání a transferů. *Dějiny a současnost*. Vol. 24 (2002), No. 1. s. 42–47.
- Schechtman, Joseph B. *European population transfers, 1939-1945*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1946.
- Schulze, Rainer. Growing discontent: Relations between native and refugee populations in a rural district in Western Germany after the Second World War. *German History* Vol. 7 (1989), No. 3, s. 332-349.
- Schwartz, Michael. Refugees and Expellees in the Soviet Zone of Germany: Political and social problems of their integration, 1945–50. *The Journal of Communist Studies and Transition Politics* Vol. 16. (2000), No. 1-2, s. 148-174.
- Sládek, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002.
- Staněk, Tomáš. Německé obyvatelstvo v českých zemích po roce 1945.(Česká historiografie v minulém desetiletí a mezinárodní kontext). *Historica-Sborník prací historických*. Issue 33 (2007), s. 183-203.
- Staněk, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Praha: Academia – Naše vojsko, 1991.
- Staněk, Tomáš. Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945–1948. In Kural, Václav a Řezanková, Ivona (ed.): *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938-1947: Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993. 125 – 140.

- Staněk, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: 1918 - 1948: stud. materiál*. Ostrava: Anosium servis. 1992.
- Ther Philipp. Expellee Policy in the Soviet-occupied Zone and the GDR: 1945-1953. In Rock, David, Wolff Stefan. *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnic Germans from Central and Eastern Europe in the Federal Republic*. New York: Berghahn Books, 2002. s. 56-76.
- Ther, Philipp. The Integration of Expellees in Germany and Poland after World War II: A Historical Reassessment. *Slavic Review*. Vol. 55 (1996), No. 4, s. 779-805.
- von Arburg, Adrian. Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídlení politiky v českých zemích. *Soudobé dějiny*. Vol.12 (2003), No. 3, s. 253 - 292.
- Wille, Manfred. Compelling the Assimilation of Expellees in the Soviet Zone of Occupation and the GDR. In Siljak, Ana, Ther, Philipp. *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944-1948*. Lanham: Rowman and Littlefield, 2001. s. 263-283.
- Wiskemann, Elizabeth. *Germany's Eastern Neighbours: problems relating to the Oder-Neisse line and the Czech frontier regions*. London: Oxford University Press, 1956.

#### Internetové zdroje:

- Bundestagswahlen 1949-2009, *Bundeszentrale für politische Bildung*. 5.9.2005. Dostupné na <http://www.bpb.de/politik/wahlen/bundestagswahlen/62559/bundestagswahlen-1949-2009> [cit. 28. března 2015]
- Košický vládní program . Celé znění dostupné na [http://www.janbures.cz/User\\_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20v1%C3%A1dn%C3%AD%20program%20\(5.4.%201945\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20v1%C3%A1dn%C3%AD%20program%20(5.4.%201945).pdf) [cit. 30. dubna 2015]
- Hartmut Kaelble, *Historischer Vergleich*, Version: 1.0, in: Docupedia-Zeitgeschichte, 14.8.2012, Dostupné na [http://docupedia.de/zg/Historischer\\_Vergleich?oldid=84623](http://docupedia.de/zg/Historischer_Vergleich?oldid=84623) [cit. 26. dubna 2015]

### Právní dokumenty:

- Dekret prezidenta republiky č.16/1945 Sb, ze dne 2. srpna 1945. Sbíрка zákonů a předpisů republiky Československé.. Dostupné v systému ASPI na <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/017-1945.pdf> [cit. 26. dubna 2015].
- Ústava Německé demokratické republiky. Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 7. Oktober 1949. Dostupné na <http://www.documentarchiv.de/ddr/verfddr1949.html>, [cit. 26. dubna 2015].
- Ústava republiky československé ze dne 29. února 1920. Vydáno péčí ministerstva školství a národní osvěty ve státním nakladatelství v Praze, 1921.
- Ústavní dekret č. 33/1945 Sb., Celé znění přetištěno in Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940 – 1945*. 2003, s. 314 – 315.
- Základní zákon Spolkové republiky Německo. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch das Gesetz vom 11. Juli 2012 (BGBl. I S. 1478), cit. dle <https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg/245216> [cit. 26. dubna 2015].
- Zákon č. 33/1948 Sb. ze dne 25. března 1948. Sbíрка zákonů a předpisů republiky Československé. Dostupné v systému ASPI na <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/015-1948.pdf> [cit. 26. dubna 2015].
- Zákon o záležitostech vysídlených osob a uprchlíků. Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz – BVFG), dostupné na <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bvfg/gesamt.pdf> [cit. 26. dubna 2015].